

Christian I's vej til Sveriges trone

Historie/Jyske Samlinger, Bind 1996 (1996)

Link til pdf:

http://img.kb.dk/tidsskriftdk/pdf/ho/ho_1996-PDF/ho_1996_73518.pdf

Link til webside:

<http://tidsskrift.dk/visning.jsp?markup=&print=no&id=73518>

pdf genereret den : 28/5-2008

Christian I's vej til Sveriges trone

Af Poul Enemark

I »Historie« ny række XIV (1981-83) behandlede dr.phil. Poul Enemark Christian I og forholdet til Sverige i årene 1448-1454. Han påviste divergerende synspunkter i den danske rigsrådskreds, som Christian I måtte tage hensyn til – men også kunne spille på – i sin politiske saksakurs imod erhvervelsen af Sverige. I det følgende tager Poul Enemark tråden op og fører skildringen frem til Christian I's overtagelse af Sveriges trone i 1457. Ud over at belyse den magtkamp, der udspillede sig i forbindelse med den politiske beslutningsproces i Danmark, lægger han vægt på at se Christian I's skiftet mellem krigskurs og fredskurs i sammenhæng med forholdet til de øvrige magter i Østersøområdet, især hanseaterne og Den tyske Orden.

Indledning

I begyndelsen af maj 1453 mødtes fem danske og to svenske rigsråder i Ronneby i Blekinge med det formål at etablere en forlængelse af den eksisterende våbenstilstand mellem rigerne Danmark-Norge og Sverige. Begge konger, Christian af Danmark-Norge og Karl af Sverige, havde i marts garanteret stilstandens varighed indtil 4 uger efter mødet i Ronneby.¹

Ærkebisp Tue Nielsen i Lund, den danske marsk Claus Rønnov og de skånske rigsråder Niels Jensen af Hammer og Åge og Iver Akselsen (Thott) kunne imidlertid i en skrivelse af 7. maj fra mødet meddele, at man var enedes med de svenske forhandlere, Erik Eriksen (Gyldenstjerne) og Birger Trolle om, at Claus Rønnov og Iver Akselsen skulle følge med de svenske forhandlere til Stockholm for på Christians og hans rigers og undersåtters vegne at forhandle en stilstandstraktat med Karl og hans svenske rigsråd.² Det svenske eksemplar af traktaten udstedtes og besegledes af Karl og 12 svenske råder i Stockholm 31. maj 1453.³

1. *Sverges Traktater med främmande magter jemte andre dit hörande handlingar*. Utg. O.S. Rydberg. Sthlm. 1895 (cit. ST) III s. 250-52. Karls försikring 29/3 1453 tillige i *Diplomatarium Christierni Primi. Samling af Aktstykker, Diplomer og Breve henhørende til Kong Christiern I's Historie*. Ved H. Knudsen. Udg. C.F. Wegener. Kbh. 1856 (cit. DCP) nr. 42

2. ST III s. 252f.

3. ST III nr. 493 s. 253-55; DCP nr. 43..

Karls svigersøn og svenske hofmester, Erik Eriksen (Gyldenstjerne) og Birger Trolle fulgte derefter med de to danske forhandlere til København, hvor man forhandlede traktaten på plads med Christian og 12 danske rigsråder, der udstedte og besejlede det danske eksemplar af traktaten i København 9. juli 1453.⁴

Traktaten præciserede en forlængelse af våbenstilstanden mellem rigerne »til pingxdaga nu næst kommende over et år«, hvilket vil sige pinsedag 1455 (25. maj).⁵ I denne periode lover man gensidigt ikke at skade hinandens riger og undersætter. De erobrede områder bevares på begge sider, men man lover ikke at pålægge almuen i disse områder nogen usædvanlig skat eller anden byrde. Man aftalte tillige et møde i Ronneby ved Skt. Hans dag midsommer 1454 mellem danske og svenske råder for at tilvejebringe en fred mellem rigerne. Men uanset udfaldet af det berammede møde i Ronneby skulle freden dog holdes rigerne imellem til pinsedag 1455.

Våbenstilstanden, der således var blevet forlænget, blev første gang indgået 28. januar 1453 efter forhandlinger i Vadstena mellem Karl og de danske forhandlere, Claus Rønnow og Iver Akselsen (Thott), og den gjorde ende på en krig mellem rigerne i 1452.⁶ Krigen startede med svenske plyndringstogter ind i Skåne og Blekinge i februar, hvis eneste blivende erobring dog blev Lykå slot, som Birger Trolle overtog på Karls vegne.⁷

I maj fulgte Christians angreb fra Varberg via Älvsborg videre gennem Västergötland frem til Vättern, hvor hovedhæren lå ved Varnhem kloster. De svenske slotshovedsmænd indgik kapitulationsoverenskomster med den danske hærledelse om at overgive slottene, hvis Karl ikke undsatte dem inden 1. august.⁸ Da det ikke skete, aflagde slotshovedsmænd og en række højadelige i Västergötland troskabsed til Christian og kunne uantastet blive siddende på deres slotte, len og godser, men nu altså som Christians mænd. Dette var helt normal krigsførelse i 1400-tallet og afspejlede traditionelle mandtagningsregler mellem fyrste og adelige i de nordiske riger.⁹

4. J. Hadorph: *Twå gambla svenska Rimkrönikor* II. Sthlm. 1676 s. 182-85. Uddrag gengivet i ST III s. 256.

5. Citat ordret, men ikke nødvendigvis bogstavret (ST III s. 253; DCP s. 50).

6. Svensk eksemplar: DCP nr. 39; dansk eksemplar: Hadorph II s. 179-80; begge eksemplarer: ST III nr. 492 a-b, s. 247-50.

7. *Nya eller Karls-krönikan*. Svenska Medeltidens Rimkrönikor II. Utg. G.E. Klemming. (Saml. utg. Svenska fornskrifts-sällskapet XVII:2). Sthlm 1866 (cit. KK) vers 8635-8754 (Skåne) og 8785-8794 (Blekinge); jf. P. Enemark: »Christian I og forholdet til Sverige«, *Historie. Jyske Samlinger* Ny rk. XIV,3, 1982 s. 461f.

8. KK v. 8815-26, 8835-46, 8855-73, 9171-76.

9. KK v. 9177-90; Enemark i *Historie* 1982 s. 462; om kapitulationstraktater se P. Enemark: *Kriseår 1448-1451. En epoke i nordisk unionshistorie*. Kbh. 1981 s. 118ff.

Men hvad var baggrunden for konflikten mellem Christian og Karl, og hvorfor ophørte krigen tilsyneladende så brat? Vi lader blikket glide nogle år tilbage.¹⁰

Tre kongevalg og konflikt om Gotland 1448-1449

Efter Kristoffer af Bayerns død i januar 1448 valgtes i juni Karl Knutsson til svensk og i september Christian til dansk konge. Det skal dog næppe opfattes som vidnesbyrd om overvejende nationale stemninger i rigerne vendt mod unionsfællesskabet.¹¹

Karls svenske valg gjaldt i første fase opstilling til rigsforstanderposten, formentlig med henblik på et senere unionsvalg mellem indenrigske kandidater fra hvert af de tre riger.¹² Hensigten var sikkert at undgå truslen fra den detroniserede monark, Erik af Pommern, der sad på Gotland og endnu fastholdt sin tronret til alle tre unionsriger.¹³

Danske rådets henvendelse til hertug Adolf af Slesvig og dennes søstersøn, grev Christian af Oldenburg, sigtede oprindeligt mod opstilling af en fyrstelig kandidat til det planlagte unionsvalg.¹⁴ Der forhandlede tillige om ægteskab mellem Christian og Kristoffers enke, den 18-årige Dorothea af Hohenzollern. Hvis Dorothea bevarede sin dronningeværdighed i unionsrigerne, kunne man undgå at udbetale hende det morgengavebeløb, der var tilsikret hende i ægteskabet med Kristoffer. Morgengaven

10. Kort oversigt over konflikterne og forskningen herom i P. Enemark: *Fra Kalmarbrev til Stockholms blodbad. Den nordiske trestatsunions epoke 1397-1521*. Kbh. 1979 s. 42-58.

11. Enemark 1981 s. 2-7, 18-22 imod den ældre forsknings opfattelse, skarpest formuleret af A.E. Christensen: »De nordiske kongevalg 1448. En Huitfeldt-studie«, *Turun Historiallinen Arkisto* 28, 1973 s. 88-103 (genoptrykt i A.E. Christensen: *Danmark, Norden og Østersøen. Udvalgte Afhandlinger*. Kbh. 1976 s. 79-91).

12. Om rigsforstandervalg se Karls valgberetning 13/4 1457 (*Hanserecesse*. Hrsg. G.v.d. Ropp. Leipzig 1876- (cit. HR) II:4 nr. 521 §3 s. 387); jf. E. Lönnroth: *Sverige och Kalmarunionen 1397-1457*. Göteborg 1934/1968 s. 240. Unionsvalg blandt indenrigske kandidater fra alle tre riger er skitseret i udat. unionsudkast 1436/38 (*Den danske Rigslovgivning* (cit. DR) 1397-1513, Udg. Aage Andersen. Kbh. 1989 nr. 7 §16, 21-22, s. 72-74); jf. Enemark 1981 s. 20.

13. Om Erik og hans position på Gotland se G.A. Lögdberg: *De nordiska konungerna och Tyiska orden 1441-1457*. Uppsala 1935 s. 21-113; J.E. Olesen: *Rigsråd-kongemagt-union 1434-1449*. Århus 1980 s. 332-50; Enemark 1979 s. 37f; samme 1981 s. 57-72.

14. Om Christians oprindelige unionskandidatur se Enemark 1979 s. 44-46; samme 1981 s. 103-08 over for dansk forsknings traditionelle opfattelse, at henvendelsen til Adolf og Christian betød et brud med unionen til fordel for hensynet til Sønderjylland, hvilket også Olesen vender sig imod (1980 s. 379ff, især s. 382f).

lød på indtægter fra bestemte len i de tre riger eller udbetaling af 15.000 rh.gl. fra hvert af rigerne, hvis hun blev afskåret fra lensindtægterne.¹⁵

Begge valg tog altså i starten udgangspunkt i en unionsløsning. I al hast drev Karl dog sit svenske kongevalg igennem med henvisning til den svenske landslov og støttet til propaganda mod truslen fra Erik af Pomern.¹⁶ Karls første handling som konge var da også et svensk angreb på Eriks position på Gotland.¹⁷

Karls svenske kongevalg var uomtvisteligt et brud på unionsaftalerne.¹⁸ Det planlagte fællesnordiske unionsvalg måtte nu opgives, og Christian valgtes i stedet til dansk konge, hvilket unægtelig betød et kendeligt tab i hans fremtidsudsigter.

Danske propagandaskrivelse til Østersømagterne anklager Karl for at have adskilt rigerne Danmark og Sverige og for nu at angribe det danske kronland Gotland.¹⁹ Erik kunne udnytte denne modsætning. Svenskerne måtte opgive den militære erobring og tilbød i december 1448 Erik Øland med slottet Borgholm i svensk forlening mod udlevering af Visborg den 20. april 1449.²⁰ Det var en kapitulationsoverenskomst, men en dansk flåde nåede frem inden den aftalte frist, og mod løfte om tre lolland-falsterske slotte og en årlig ydelse på 10.000 rh.gl. overdrog Erik i stedet Visborg til en dansk besætning.²¹ I Karlskrøniken beskyldes Erik for svig mod indgået aftale med svenskerne.²² Den ældre forskning var af samme mening. Men der er intet i traktatformuleringen, der begrænser Eriks handlefrihed. Karlskrønikens udsagn er ren propaganda.²³

15. *Christoffer af Bayerns breve 1440-1448 vedrørende hans bayerske hertugdømme*. Udg. J.E. Olesen. Kbh. 1986 nr. 57 c, s. 159f; *Diplomatarium Norvegicum*. Udg. C.A. Lange m.fl. Christiania 1847- (cit. DN) VII nr. 426. Om morgengavekravet se G. Carlsson: »Drottning Dorotheas svenska morgongåfva«, (sv.) *Historisk tidskrift* (cit. SHT) 31, 1911 s. 238-68; Enemark 1981 s. 76-79.

16. Om Karls valg se Lönnroth 1934/68 s. 237-62; Enemark 1981 s. 80-102.

17. *Bidrag till Skandinaviens historia ur utländska arkiver*. Saml. och utg. C.G. Styffe. Sthlm. 1870 (cit. BSH) III nr. 1; jf. Lönnroth 1934/68 s. 264ff; G.A. Lögdberg 1935 kap. IV s. 114-62; J.E. Olesen 1980 s. 402f; Enemark 1981 s. 109-16.

18. Unionsaftalen af 9/7 1438 (se DR 1397-1513 nr. 8 §6, s. 78), konfirmeret i Jönköping 3/11 1439 (ST III nr. 478 s. 185-87), fastslår, at ingen af rigerne skal vælge selvstændig konge, førend rigerne har været sammen til fælles møde om valget; jf. Enemark 1981 s. 83-85.

19. *Urkundenbuch der Stadt Lübeck*. Lübeck 1889- (cit. LUB) VIII nr. 564 s. 614f; jf. HR II:3 nr. 473; SHT 60, 1940 s. 129f; jf. Lönnroth 1934/68 s. 266f; Enemark 1981 s. 110-113.

20. ST III nr. 488 a. Rydberg angiver fejlagtigt 31/3 (s. 214), hvilket refereres af Lönnroth 1934/68 (s. 267).

21. Se herom Enemark 1981 s. 117-25.

22. KK v. 7682-89, jf. v. 7636-69.

23. Se om forskningen Enemark 1981 s. 115, 121-22.

Medens Karl søgte at sikre sig Gotland, forhandlede danske råder i Norge om valg af Christian til norsk konge, og på et norsk rigsrådsmøde i Marstrand udstedte han 3. juli 1449 en håndfæstning.²⁴ Kroningen i Trondheim blev udskudt til den følgende sommer, og ærkebiskop Aslak Bolt og Sigurd Jonsson udnævntes til rigsforstandere i henholdsvis det nordenfjeldske og søndenfjeldske Norge, mens Christian hastede til det endelige opgør på Gotland.²⁵

I en dansk-svensk traktat af 18. juli 1449 på Gotland henlægges striden om øen til afgørelse af danske og svenske råder i Halmstad maj 1450, og militært status quo: Visborg på danske og øen på svenske hænder, bevares indtil da.²⁶ Da Christian ankom med hovedhæren, godkendte han ganske vist i en ny traktat af 31. juli, at en afgørelse henlægges til Halmstadmødet; men han fordrede dog, at den svenske hær forlod øen, der således de facto var i dansk besiddelse.²⁷

Karlskrøniken raser over dansk svig og anklager den svenske hærfører Magnus Gren for landsforræderi og hemmelige aftaler med danskerne imod Karl.²⁸ Den ældre forskning godtog krønikens påstand. Men Erik Lönnroth har påvist, at Karls samtidige korrespondance intet udsætter på Magnus Gren. Først efter Karls politiske brud med Gren om afregningen for Åbo slotslen i oktober 1450 dukkede beskyldningerne op.²⁹ Traktatordlyden giver ikke grundlag for større mistanke mod Magnus Gren end mod de øvrige ni svenske forhandlere.

Den danske overmagt på øen var simpelthen så stor, at et svensk militært nederlag var blevet alternativet.³⁰ Det var dette magtforhold, Karlskrøniken forsøgte at tilsløre af hensyn til Karls omdømme i Sverige og blandt Østersømagterne.

Magnus Grens formodede forræderi har imidlertid i forskningen helt overskygget, at forhandlingerne på Gotland afslører en uenighed mellem Christian og hans danske rigsråder. Den tidligere enige krigspolitik viger

24. DCP nr. 5 el. *Norges Gamle Love* 2. rk. II:1; Statens Lovgivning 1448-1482. Udg. A. Taranger m.fl. Christiania 1914 (cit. NGL 2. rk. II:1) s. 4-16.

25. DCP nr. 6 s. 7. Om Christians norske kongevalg se bl.a. L. Daae: *Kong Christiern I's norske Historie 1448-1458*. Christiania 1879 s. 25-32; A. Taranger i: *Norges Historie fremstillet for det norske Folk*. Red. A. Bugge m.fl. III:2. Kristiania 1915/17 s. 59-64; O.J. Benedictow i: *Norges historie*. Red. K. Mykland. Bd. 5. Oslo 1977 s. 20-26; Enemark 1981 s. 161-177.

26. ST III nr. 488 c.

27. ST III nr. 488 d el. DCP nr. 9.

28. KK v. 7773-7956, især v. 7805-18.

29. Lönnroth 1934/68 s. 270, jf. s. 263f.

30. Enemark 1981 s. 115f, 125-32.

nu til fordel for rådernes ønske om forhandlinger.³¹ Men Christians pris var den svenske hærsmarch fra øen, og i den nye traktat af 31. juli skal råderne i Halmstad ikke blot afgøre Gotlandsspørgsmålet, men forlige og adskille »om *al tiltale og skyllinge* (beskyldninger), som forskrevne herrer (Christian og Karl) og deres kunne have til hverandre, det være sig om Gulland (Gotland) *eller andet, hvad det helst være kan*, som dem og rigerne røre kan«.³² Her har Christian utvivlsomt bragt det svenske kongevalgs brud på unionsaftalerne frem. Men ville der kunne rokkes ved Karls svenske kongevalg? Nogen tronret i Sverige kunne Christian jo ikke påberåbe sig – eller kunne han?

Rygter fra højesteren i den Tyske ordensstat i Preussen ville vide, at Erik agtede at overdrage Christian sin tronret til unionsrigerne for de tre lolland-falsterske slotte og den årlige udbetaling, hvilket jo også gør den umådelig høje pris for Visborg slot mere forståelig.³³ Hvis Christian troede, han kunne købe sig til den manglende svenske tronret hos Erik, måtte det naturligvis være yderst fristende. Men hvad mente de danske og svenske råder om det? Havde den afsatte monark efter deres mening overhovedet nogen tronret at overdrage? I Danmark og Sverige erhvervedes tronen gennem valg i de kompetente valgforsamlinger.³⁴

Hvis man var i færd med at få Eriks »regimen-regale«-politik³⁵ så at sige ind ad bagdøren, er det forståeligt, at danske råder fandt tiden inde til at tage kontakt med deres svenske rådskolleger. Et dansk/svensk militært opgør om Gotland kunne være galt nok, men udsigten til en regulær brødrekrig om den svenske trone hen over hovedet på aristokratiske valgretsprincipper var helt uacceptabel.

Halmstadmødet maj 1450 og nye konflikter

Christians danske kongevalg støttedes navnlig af ærkebispens og Roskildebispens, Otte Nielsen (Rosenkrantz) til Bjørnholm, der tidligt nævnes

31. Ibid s. 130.

32. ST III s. 220f el. DCP s. 14. Min kursivering.

33. *Die Chroniken der deutschen Städte v. 14. b.i. 16. Jahrhundert* 30: Lübeck IV. Leipzig 1910 (cit. CdS 30) s. 85f; KK v. 7709-19. Om rygterne se Königsbergske Afskrifter 1440-1457. Rigsarkivet, Kbh. (cit. KA) s. 1425-28.

34. Jeg er uenig med Olesen (1980 s. 405), der antager, at denne plan havde opbakning i det danske rigsråd. Derimod passer den helt fint ind i Eriks synspunkter. Når planen ikke realiseredes, må modstand netop søges i det danske rigsråd (Enemark 1981 s. 131f).

35. Lönnroth har fremhævet begreberne »regimen regale« og »regimen politicum« og deres gyldighed i Norden i 1400-tallet (1934/68 især s. 29ff).

som hofmester, Oluf Akselsen (Thott) til Vallø, der betroedes Gotlands-ekspeditionen, og Åge Akselsen (Thott) til Hjuleberg i Halland og kammester Eggert Frille, der førte forhandlingerne i Norge.³⁶

Derimod træffes familien Gyldenstjerne overhovedet ikke i Christians tidlige rigsrådssamlinger, skønt slægten talte fire rigsrådsmedlemmer ved Kristoffer af Bayerns død. Erik Nielsen til Thim var rådets ældste medlem, og hans to brodersønner, Henrik Knudsen til Restrup og Boller og Børglumbispen, Gert Pedersen af Ågårdlinien hørte også til rådets ældste fløj. Det fjerde medlem var Erik Nielsens ældste søn, Niels Eriksen til Langtind.³⁷ Erik Nielsen og Henrik Knudsen havde hørt til Erik af Pommerns støtter, men havde brudt med kongen på arveretsprincipperne og i 1438/39 ført an i den rigsrådsfløj, der indkaldte Kristoffer.³⁸ Navnlig Thim/Langtindlinien stod som eksponent for en ekspansiv Baltikumpolitik med godsinteresser i Estland.³⁹ Denne baltiske interesse gjorde det naturligt, at Erik Nielsens næstældste søn, Erik Eriksen i 1446 ægtede Kristina Bonde, datter af Karl Knutsson, der da var slotshøvedsmand på Viborg og Finlands største magtfaktor.⁴⁰

Det er derfor meget påfaldende, at Erik Eriksens to brødre, Niels og Peder Eriksen (Gyldenstjerne), pludselig dukker op i Christians omgivelser op til Gotlandstogtet i juli 1449. De er medudstedere af traktaten af 31. juli, der skrinlagde krigen mod Karl Knutsson og indledte forhandlingskursen, der pegede frem mod Halmstadmødet.⁴¹ Hvis medlemmer af det danske rigsråd har nærret betænkeligheder ved en tronretshandel med Erik af Pommern, der muligvis kunne drage en krig om den svenske trone efter sig, var det naturligt at tage kontakt med Gyldenstjerne, der i alt fald stod skarpt i dette standpunkt og desuden havde direkte forhandlingskanaler til det svenske styre.⁴²

36. Enemark 1981 s. 105f, 133-35; Olesen 1980 s. 381, 395.

37. Enemark 1981 s. 26f, 106, 135; Olesen 1980 s. 395f.

38. *Aktstykker vedr. Erik af Pommerns Afsættelse*. Udg. A. Hude 1897/1971 nr. 2-5; H. Bruun: »Var Udstederne af Opsigelsesbrevet af 23. Juni 1439 alle Rigsråder?«, (da.) *Historisk Tidsskrift* (cit. DHT) 10. rk. II, 1932 s. 84-92; Olesen 1980 s. 89, 92, 112, 137f; jf. P. Enemark: »Peder Nielsen Gyldenstjerne til Ågård og hans sønner«, *Festskrift til Troels Dahlerup*. Red. Aage Andersen m.fl. Århus 1985 s. 149-64.

39. H. Rebas: *Infiltration och handel. Studier i senmedeltida nordisk Baltikumpolitik i tiden omkring 1440-1479*. Göteborg 1976 s. 57ff; Enemark 1981 s. 65-72; Olesen 1980 s. 339ff.

40. *Repertorium diplomaticum regni danici mediævalis. Fortegnelse over Danmarks Riges Breve fra Middelalderen* 1. Rk. (1085-1450). Udg. K. Erslev m.fl. Kbh. 1884-1912 (cit. Rep I) nr. 7602; ægteskab 29/9 1446 (H. Gillingstam i: *Svenskt biografiskt lexikon* (cit. SBL) 17 s. 597f).

41. ST III s. 219 el. DCP s. 13; jf. Rep I nr. 7906.

42. Enemark 1981 s. 147ff, 152ff.

Efter det vellykkede Gotlandstogt og den ændrede politiske kurs sluttede nu også Gyldenstjerne op om Christian, der i oktober 1449 fejrede sin kroningsfest og bryllup med Dorothea, hvilket også overværedes af den aldrende Henrik Knudsen.⁴³ Det er nærliggende at tænke på dennes svigersøn Claus Rønnev og Eggert Frille som formidlere af kontakten til Gyldenstjerne i forsommeren 1449. Deres position i regeringen styrkedes i alt fald synligt. Claus Rønnev blev marsk og Eggert Frille lensmand på København slotslen.⁴⁴

Mens Christian var optaget af kroningsfest og bryllup i København, forsøgte Karl lykken i Norge med en lille hær. Hans norske tilhængere etablerede valghyldinger i østnorske bygder, og 20. november kronedes han i Trondheim af Aslak Bolt, der efter en konflikt med lensmanden på Akershus, Hartvig Krummedige, havde svigtet Christians sag.⁴⁵ Da Karl måtte opgive en belejring af Akershus, enedes man om at henskyde også tronspørgsmålet i Norge til det forestående Halmstadmøde.

Halmstaddelegationerne fra både Danmark og Sverige afspejler tydeligt den nye forhandlingskurs og Gyldenstjernernes rolle. Den svenske delegation ledes af Karls unge svigersøn, Erik Eriksen, og i den danske delegation præsiderede den gamle Henrik Knudsen foran Otte Nielsen og Eggert Frille. Begge grupper domineredes af grænseadelen, der havde en klar interesse i en fredelig løsning af konflikten.⁴⁶

Møderesultatet blev en markant understregning af aristokratiets frie og uindskrænkede valgret ved tronledighed: »regimen politicum«s triumf. Svenskernes valg af Karl stadfæstedes til trods for brud på unionsaftalerne, et utvetydigt svar til Erik og Christian.

Det faldt logisk i tråd hermed, at Halmstaddeltagerne åbenbart anså deres norske rigsrådskollegers valg af Christian i sommeren 1449 som et legalt norsk kongevalg, over for hvilket Karls norske tronkrav i efteråret 1449 måtte vige.⁴⁷ Karls indfald i Norge måtte i øvrigt støde an mod Gotlandstraktaten af 31. juli 1449, der foreskrev fred mellem rigerne frem til

43. K. Barner: *Familien Rosenkrantz's Historie* I. Kbh. 1874. Diplom nr. 78 s. 79.

44. W. Christensen: *Dansk Statsforvaltning i det 15. Århundrede*. Kbh. 1903/1974 s. 684; H. Christensen: *Len og magt i Danmark 1439-1481*. Århus 1983 s. 298.

45. Valgbrevene: NGL 2. rk. II:1 s. 22-26 el. ST III nr. 489 d-e. Kroning: NGL 2. rk. II:1 s. 16-19 el. ST III nr. 489 f. Konflikten mellem A.B. og H.K. se DN III nr. 808 el. *Danske Magazin* (cit. DM) 2. rk. VI s. 31-33.

46. DCP s. 18 el. ST III s. 237. Om deltagerne se Lönnroth 1934/68 s. 274; Enemark 1981 s. 178.

47. NGL 2. rk. II:1 nr. 11 el. ST III nr. 490 el. DCP nr. 16. Jeg foretrækker denne udlægning frem for den norske påstand, at Norges skæbne afgjordes i Halmstad af danske og svenske uden at spørge nordmændene (se Enemark 1981 s. 180-85).

11. november 1450.⁴⁸ Ifølge denne betragtning måtte Karls norske tronkrav sådan set frakendes retsgyldighed; men man fandt det tilsyneladende hensigtsmæssigt at binde Karl selv af et konkret tronafkald, hvilket indtraf på et rigsmøde i Arboga juni 1450.⁴⁹

Karl slap ikke godvilligt Norge. Karlskrønikens indignerede beskyldninger mod de svenske Halmstaddeltagere for forræderi mod Karls norske tronret fandt længe tiltro i både svensk og dansk historieopfattelse.⁵⁰ Først Lönnroth påpegede, at de svenske Halmstadforhandlere fandt bred opbakning i det svenske højaristokrati for deres standpunkt.⁵¹ I Arboga udstedte fem bisper, to prælater, 30 riddere og fire væbnere en erklæring om, at de tilrådede Karl at give afkald på Norge. Undertegnerne omfattede hovedparten af det svenske højaristokrati og rakte langt ind i Karls mest trofaste tilhængerskare.⁵²

Det gjaldt vist navnlig om, at Karl ikke skulle »tabe ansigt« over for Østersømagterne. Derfor fastholdt han også sin kongetitel i Norge, selv om han lovede ikke at gøre tronkrav gældende på betingelse af fred mellem rigerne.⁵³ Dette var utvivlsomt et slag imod Halmstadmødets enige underkendelse af, at Karl i det hele taget besad nogen tronret i Norge. Det danske rigsråd protesterede da også i brev af 29. november 1450 til det svenske rigsråd over afkaldets form.⁵⁴

Var Karl ikke tilfreds med Halmstadmødets anerkendelse af Christians norske valg, så var Christian utvivlsomt også skuffet over mødets anerkendelse af Karls svenske valg. Men værre var måske for Christian, at

48. DCP s. 14 el. ST III s. 220: på Karls vegne lover svenske forhandlere, at »vi ej arge eller skade skulle højbårne fyrste kong Christian eller nogle af hans rigers Danmarks og Norges indbyggere og undersætter inden Skt. Martins dag nu kommer over et år« (11/11 1450). I et vidnesbyrd fra Frostatinget 1/6 1453 hedder det om Halmstadforhandlingerne: »og var så rettelig derover talt, at førnævnte kong Karl havde fare i vor nådige herre kong Christians rige Norge mod Gud og al ret i en fælles fred« (dvs. 31/7 1449-11/11 1450) (DCP s. 53). Citaterne ordrette, men ikke bogstavrette.

49. ST III s. 238f el. NGL 2. rk. II:1 nr. 15.

50. KK v. 8175-8284, jf. v. 8148-56. Referat af den ældre forskning se Enemark 1979 s. 51-53; samme 1981 s. 179f.

51. Lönnroth 1934/68 s. 275-81, især s. 279. Endnu i 1944 mente Salomon Kraft dog (i: *Sveriges historia till våra dagar*, Red. E. Hildebrand & L. Stavenow III:2 s. 23), at »de svenske ombuden hade tydligen överskridit sina instruktioner i fråga om Norge och kunde härför motse skarpa reprimander.« Også H. Gillingstam afviser dog KKs forræderibeskyldninger (i: *Ätterna Oxenstierna och Vasa under Medeltiden. Släktshistoriska Studier*, Sthlm. 1952 s. 305f).

52. ST III s. 239-40 el. NGL 2. rk. II:1 nr. 15 Tillæg 1 s. 45; Enemark 1981 s. 183f.

53. ST III s. 238-39 el. DCP nr. 17 el. NGL 2. rk. II:1 nr. 15.

54. ST III s. 240-41 el. NGL 2. rk. II:1 nr. 15 Tillæg 2 s. 46; Enemark 1981 s. 181-85.

mødets unionsakt i en tronfølgebestemmelse sidestillede de to kongers og deres sønners chancer for at nå unionstronen. Ved den første konges død skulle det kongeløse rige afgøre, om de ville vælge den anden konge eller lade riget styre ved rigsforstander(e), til den anden konge døde. Derpå skulle Danmark og Sverige vælge fælles konge blandt de afdøde kongers sønner, hvis sådanne fandtes, ellers en person født i et af rigerne, men ikke en udlænding.⁵⁵

At unionsforhandlingerne således skulle åbne muligheder for Karl og dennes sønner til at opnå unionstronen, endog med forbigåelse af Christians egne sønner, havde Christian næppe forestillet sig.

I forbindelse med Christians norske kroning Skt. Olufs dag 29. juli 1450 udstedtes et norsk rigsrådsbrev, der – naturligvis, kunne man næsten sige – erklærede Karls norske valg og kroning for ulovlige handlinger.⁵⁶ I Bergen udstedte 26 danske og norske rigsråder 29. august 1450 en dansk-norsk unionstraktat – en slags sidestykke til den dansk-svenske unionsakt fra Halmstad. Heri sikredes Norge en selvstændig position i unionen med Danmark, og kongevalget efter Christians død skulle være frit i de to riger – men dog bundet til Christians sønner, om sådanne fandtes.⁵⁷ Bergenunionens valgbestemmelser ville altså hindre, at Karl eller dennes sønner ville kunne vælges i Danmark med forbigåelse af Christians sønner – den mulighed, der netop var dukket op i Halmstadunionsaktens tronfølgebestemmelser. Man skal ikke tro, at det var en tilfældighed.⁵⁸

Gotlandsspørgsmålet blev ikke løst på Halmstadmødet, men udskudt til et nyt grænsemøde, der fandt sted ved midsommertid 1451 i Avaskær.⁵⁹ Men her pegede danskerne på, at Halmstadmødet ved at anerkende Karls svenske kongevalg havde afskåret Dorothea fra hendes svenske lensindkomster.⁶⁰

Da det netop var en følge af den vedtagne freds- og unionsakt fra Halmstad, fordrede danskerne, at dette spørgsmål måtte løses før alle andre stridspunkter, hvilket svenskerne vanskeligt kunne afvise. Karls pro-

55. DCP nr. 14 s. 18f el. ST III nr. 491 s. 244f.

56. DCP nr. 18 el. DN VIII nr. 342 el. NGL 2. rk. II:1 nr. 16. Jeg er uenig om kroningsdatoen med L. Daae 1879 s. 55f; A. Taranger 1915/17 s. 82f og O.J. Benedictow 1977 s. 45; se Enemark 1981 s. 193 note 5.

57. DCP nr. 21 el. DN VIII nr. 345 el. NGL 2. rk. II:1 nr. 21.

58. Enemark 1981 s. 197f.

59. ST III nr. 490 b el. DCP nr. 15.

60. Det må være forklaringen på, at Christian har fået de danske forhandlere til at stå stejlt på dette standpunkt (Enemark 1981 s. 211ff). Om Christians indløsning af morgengavebrevet, der var pantsat i Lybæk (LUB IX nr. 24).

blematiske afkald i Norge må givetvis også være bragt på bane af danskerne, der altså nu kunne pege på to forhold, hvor forudsætningerne for freds- og unionsakten i Halmstad åbenbart ikke kunne opfyldes fra svensk side.⁶¹ Forhandlingskursen, der indledtes på Gotland juli 1449, var således kørt fast. Avaskærmødet sluttede uden resultat. Krigen lod sig ikke længere forhindre.

Krigen og våbenstilstanden 1452-1453

Erik af Pommern fik aldrig de lolland-falsterske slotte, endsige den årlige udbetaling, og da Niels Eriksen og Eggert Frille i efteråret 1451 var i Pommern, var det næppe for at afkøbe Erik nogen tronret. Forhandlingerne må tværtimod være strandet netop på tronretsspørgsmålet, siden Erik ikke udleverede de skatte, breve og rigsklenodier, han i sin tid havde bragt med sig til Gotland og siden videre til Rügenwalde. Endnu i 1462 havde disse effekter ikke fundet tilbage til riget.⁶²

Gyldenstjerne ville ikke støtte en krig mod Sverige, så Otte Nielsen ledede påny regeringen og varetog indsamlingen af krigsmidler fra de jyske len, bistået af sønnen, Erik Ottesen, der nu fandt plads i rigsrådet og fik Skanderborg len.⁶³ Den militære ledelse af lejetropperne under indfaldet i Västergötland førtes af marsken og kongen selv, flådeangrebene mod Stockholm og de svenske kyster af Oluf Akselsen og Magnus Gren, der nu var trådt i Christians tjeneste.⁶⁴

Den danske hovedhærs position ved Varnhem kloster forhindrede Karl i at undsætte sine slotte i Västergötland, der ifølge kapitulationsaftalerne den 1. august 1452 måtte falde i hænderne på Christian. Slotshøvedsmændene blev ganske vist siddende, men måtte naturligvis opsiges Karl deres tjeneste og aflægge troskabsed til Christian. Ifølge Karlskrøniken gjaldt det Älvsborg, Kinnaholm og Ekholm. Også byen Lödöse måtte hylde Christian.⁶⁵ Den danske hær fortsatte over Skara og Axevall til Varnhem kloster, hvor Skarabispren, Bengt Gustavsson (Tre rosor), lagmanden

61. Enemark 1979 s. 55; samme 1981 s. 213ff.

62. DCP nr. 28; Rep II nr. 67; jf. W. Møllerup i DHT 5. rk. V s. 18 note 5. Om rigsklenodierne DCP nr. 110.

63. Rep II nr. 113, 137-38, 140; DCP nr. 31; *Missiver fra Kongerne Christiørn I's og Hans's Tid*. Udg. W. Christensen. Kbh. 1912-14 (cit. Miss) I nr. 5-6; jf. herom Enemark i *Historie* 1982 s. 441f, 459.

64. Se foran note 8-9.

65. KK v. 8833-46, 8855-73, 9106-14, 9171-76.

Bengt Gylta, lensmanden på Axevall Ture Turesson (Bielke), Laurens Snakenborg og andre af landsdelens adelige traf aftale om at hylde Christian, hvis Karl ikke undsatte landsdelen inden 1. august.⁶⁶

Det er påfaldende, at Karlskrøniken bruger ti linier på at skildre løse forræderiaftaler mellem Christian og Ture Turesson, men fortier, at Axevall med den danske hovedhær liggende ved Varnhem kloster – så at sige lige uden for borgporten – naturligvis ikke undgik en kapitulationsoverenskomst ligesom de andre slotte. Hvorfor skulle Ture Turesson dog indlade sig på forræderiaftaler, når han kunne opnå det samme gennem en fuldt legal traktat? Christian kunne selvsagt ikke have et fjendtligt slot liggende i ryggen på sin hovedhær. En traktatsikring var simpelthen en militær nødvendighed.⁶⁷

Ved dansk fremrykning syd om Vättern blev Jönköping besat, så erobring af eller en kapitulationsaftale med Eggert Krummedige på Rumlaborg af samme årsag var en selvfølge. Men Karlskrøniken tier også her bevidst og misbilliger i stedet, at hr. Eggert præsterer forsyninger til den danske hær – et klart vidnesbyrd om Rumlaborgs og hr. Eggerts traktatmæssige overgang til Christian i lighed med de øvrige svenske slots-høvedsmænd i Västergötland.⁶⁸

Der kan således ikke herske tvivl om, at Christians hær havde erobret hele Vestsverige frem til Vättern og beherskede alle vigtige slotte i området. Forhandlingerne med Karl i januar 1453 foregik altså i grænsebyen Vadstena. Men hvorfor ønskede danskerne pludselig fred efter en så sejrrig fremgang?

Karlskrøniken fortæller, at en mindre dansk hærafdeling blev standset i Holaveden af Östergötlands lagmand Erik Nipertz med egnens landeværn.⁶⁹ At denne lille skærmydsel, der end ikke inddrog den regulære svenske hær, skulle have forårsaget den danske hovedhærs flugt – eller i alt fald tilbagetrækning – således som Karlskrøniken lader forstå – lyder jo mildest talt usandsynligt og er da heller ikke sammenhængen.⁷⁰

Trods den gunstige position i Västergötland var årstiden dog så frem-

66. KK v. 9177-88, om navnene se BSH III nr. 31.

67. KK v. 9191-9201. Fortielsen af kapitulationsaftalen om Axevall skal støtte Karls forræderianklage mod T.T. (BSH III s. 60ff); se herom Enemark i *Historie* 1982 s. 471f. Synspunktet deles af J.E. Olesen: *Unionskrige og Stændersamfund 1450-1481*. Århus 1983 s. 38.

68. KK v. 9221-38, jf. v. 9283-88. Om forræderianklagen mod E.K. se BSH III s. 63f. Se fortolkning hos Enemark i *Historie* 1982 s. 462f; samme opfattelse hos Olesen 1983 s. 38.

69. KK v. 9221-24, 9251-88.

70. KK v. 9289-9332.

rykket, at man ikke ville kunne nå Stockholm i sommerens felttog, og en overvintring af hele hæren i Sverige har været utænkelig. Af økonomiske og forsyningsmæssige årsager måtte dele af lejetropperne afmønstres, så vidt muligt uden tab af de erobrede positioner i løbet af vinterhalvåret, der var den gunstigste årstid for de svenske operationer. Hvad man havde i vente, fik man en forsmag på, da svenskerne overrumplede Lödöse og siden generhvervede både Axevall og Rumlaborg.⁷¹ Sydnorge kunne også være i fare for svenske indfald i vintertiden. I december forberedtes et dansk togt til Båhus og Götaelvens mundingsområde.⁷² Stilstandsforhandlinger måtte til for at sikre erobringerne og garantere Sydnorge.

Krigspolitikken måtte altså afvikles, Otte Nielsen trådte tilbage som hofmester – i fuld forståelse, bevares – en kontakt måtte skaffes til inderkredsen om Karl, så der blev atter brug for Niels Eriksen. Marsken fra trådte Laholm len for at varetage den praktiske administration af de ny-erobrede områder i Vestsverige.⁷³

Vadstenastilstanden fra 28. januar til 1. maj 1453 sikrede virkelig Danmark og det sydlige Norge mod svenske angreb i vinterhalvåret. De gensidige erobringer anerkendes foreløbigt, en bestemmelse, der overførtes til traktaten af maj/juli, der forlængede stilstanden frem til pinsedag 1455. Freden indbefattede ikke blot Christians rigers undersætter, men tillige hans medhjælpere og dem, der handlede på hans vegne, altså de västgöta-herrer, der havde hyldet ham, og de slotshovedsmænd, der havde indgået kapitulationstraktat med ham.⁷⁴

Traktatens klare ordlyd er bevidst søgt tilsløret i Karlskrøniken. Ligesom det svenske nederlag på Gotland tilskrives Magnus Grens forræderi og Karls tab af Norge forklares med de svenske Halmstaddeltageres forræderi, således skyldtes ifølge krøniken Christians fremmarch i Vestsverige forræderi af en række »västgöta-herrer«. Krønikens propaganda skal redde Karls prestige i Sverige og blandt Østersømagterne. Krigens afvikling udlægges som den danske hærs flugt efter nederlaget til Erik Nipertz, og forskningen har frem til vor egen tid været af den opfattelse, at Karl genvandt alle sine tabte svenske besiddelser, og de »forræderiske väst-

71. Lödöse: KK v. 9393-9422; Axevall: KK v. 9423-50, 9533-35; Rumlaborg: KK v. 9513-32, 9549-95.

72. Miss I nr. 7; DN VIII nr. 348 el. NGL 2. rk. II:1 nr. 39; jf. Enemark i *Historie* 1982 s. 467; Olesen 1983 s. 42f.

73. Om den politiske omstrukturering i efteråret 1452 se Enemark i *Historie* 1982 s. 464ff.

74. Stilstanden 28/1 1453 se foran note 6. Traktaten maj/juli 1453 se foran note 3-4. Om Christians medhjælpere se ST III s. 254 el. DCP s. 51.

götaherrer« måtte gå i landflygtighed til Danmark.⁷⁵ Det havde de dog næppe nødig. Karls magt kunne antagelig ikke nå dem i Västergötland.

Et domsdokument af 15. september 1453, hvori seks svenske rigsråder dømmer ni navngivne svenske herrer in absentia skyldige i landsforræderi, vidner om, at Karl ikke anerkendte de aftaler, de adelige herrer havde indgået med Christian. Dommens udsagn refereres i almindelighed uden reservationer. Det bør dog ikke overses, at det kongelige renommé afstives, hvis »västgötaherrernes« aftaler med Christian kunne stemples som landsforræderi. Karls underlegenhed i krigen ville delvis kunne tilsløres i det almene omdømme og forargelsen vække sympati om Karl. Til vurdering af de dømtes skyld eller uskyld ville det nok være rart at høre begge parter i sagen.⁷⁶

Blandt de dømte var slotshøvedsmændene på Axevall og Rumlaborg, Ture Turesson og Eggert Krummedige, hvis slotte svenskerne havde vundet tilbage. Karl kunne derfor uden videre ignorere deres kapitulationsaftaler med Christian. Anderledes stillede sagen sig med Lage Posse på Ekholm og Gustav Olofsson (Stenbock) på Älvsborg, der jo stadig sad inde med deres slotte uden for Karls rækkevidde. Det svenske traktateksemplar af 31. maj 1453 med Karls besegling måtte utvetydigt anerkende de to slotshøvedsmænds frie dispositioner til at følge deres aftaler med Christian. Om Gustav Olofsson står tilmed, at hans øvrige len skal følge hans disposition med Älvsborg. Også Lödöses hyldning af Christian måtte Karl acceptere.⁷⁷

Det er mindre påagtet, at der er forskel på de to eksemplarer. I det danske traktateksemplar af 9. juli 1453 fra København med Christians og det danske rigsråds besegling lover man ikke at bryde freden, hvis Lage Posse og Lödöse skulle vælge at slutte sig til Karl.⁷⁸ Formuleringen viser klart, at man naturligvis fra dansk side fastholder både slotsaftale og hyltingsed, men blot ikke vil gøre det til krigsårsag. Bestemmelsen om Gustav Olofsson og Älvsborg er uændret.

Forskellen mellem de to traktateksemplarer er ikke uden interesse. Vadstena-stilstanden, der kun rakte frem til 1. maj 1453, afspejler utvivlsomt Christians oprindelige forventninger, at krigen skulle fortsætte i som-

75. KK v. 9289-9306, 9317-32; jf. Kraft 1944 s. 34-35.

76. BSH III nr. 31. Dommen bør ses som et led i Karls politik (Enemark i *Historie* 1982 s. 469-72).

77. DCP s. 51 el. ST III s. 254; jf. Enemark i *Historie* 1982 s. 72f.

78. Hadorph II s. 182-85. I betragtning af, at Rydberg refererer uddrag fra Hadorphs danske eksemplar (ST III s. 256), er det besynderligt, at han ikke bemærker forskellen, der imidlertid er iagttaget af P. Sjögren: *Ätten Posses historia intill år 1500*. Uppsala 1950 s. 67.

meren 1453. Derfor er der heller ingen efterretninger om det planlagte Halmstadmøde til 11. marts, for hvad skulle man med det? Det var jo kun et ophold i krigen, ikke en permanent fred, Christian var interesseret i.

Når krigen alligevel ikke begyndte igen, og forhandlingerne i Stockholm og København tværtimod forlængede stilstanden i to år frem til 25. maj 1455, kan man gætte på, at tilstrækkelige danske pengemidler til krigen næppe lod sig skaffe til veje. Aftalen om et Ronnebymøde midsommer 1454 for at forhandle om fred mellem rigerne, røber imidlertid, at der stadig var fortalere for at løse konflikterne ad fredelig vej, og disse havde altså magt til i det danske rigsråd at præcisere over for Christian, at ikke enhver anledning var umiddelbar krigsårsag.

Ronnebymødet midsommer 1454 aflyst

Den 20. juni 1454 udstedte Christian fuldmagt til ærkebispens, bisperne Jens i Århus og Knud i Viborg, Claus Rønnev, Eggert Frille, Niels Jensen af Hammer og Åge og Iver Akselsen til at forhandle med svenske råder i Ronneby ved midsommer.⁷⁹ Mødet blev dog ikke gennemført som planlagt, og selv om våbenstilstanden opretholdtes frem til pinsedag 1455, så var der dog givet et signal om, at en permanent fred mellem kongerne ikke længere var tilsigtet.

Den 29. juni – kun fem dage efter det aftalte mødetidspunkt – skrev Karl til Danzig, at Ronnebymødet måtte aflyses, fordi Christian ikke – som aftalt – var mødt frem i Sølvborg. Det var Karl magtpåliggende at få placeret ansvaret for, at en krig mellem de nordiske riger var under opsejling. Christian skal have opbragt hanseatiske skibe og agter med flere fyrster at komme højesteren til hjælp med en flåde til Weichselmundingen.⁸⁰

Baggrunden for den sidste oplysning var, at Danzig og flere preussiske hansebyer i februar 1454 havde opsagt højesteren, Ludwig von Erlichhausen, troskab, givet sig under kong Kasimir af Polen og havde er-

79. DCP nr. 49.

80. BSH III nr. 36. Det er – trods fuldmagten – tvivlsomt, om de danske forhandlere er mødt frem i Ronneby (se W. Christensen 1895/1974 s. 237 note 2). Jeg har svært ved at se, hvoraf Olesen kan slutte, at Christian ikke kunne hindre, at mødet blev afholdt (1983 s. 54). Hvis de danske forhandlere virkelig trodsede ham og mødte frem, kunne han vel vanskeligt forhindre, at de gjorde brug af deres forhandlingsfuldmagt. Der har måske været mere enighed mellem Christian og de udpegede forhandlere i dette spørgsmål, end Olesen antager.

klæret den Tyske ordensstat krig.⁸¹ Karls brev til Danzig var et første skridt til at engagere sig i denne konflikt, men tillige et forsøg på at skaffe sig forbundsfæller i en ny truende krig mod Christian.

For Danzig kom udsigten til et fjendtligt forhold til Christian næppe som nogen overraskelse. Christians begrænsninger for engelsk skibsfart skabte vanskeligheder for de preussiske købmænds livsvigtige handel på England. Deres transport af engelsk klæde gennem danske stræder gjorde dem sårbare for pression fra Christian, når han f.eks. krævede handelsblokade mod Sverige.⁸²

Christian ville som højmesterens allierede kunne skade dennes oprørske undersåtters handel og skibsfart. Danzigkøbmændene var tilbøjelige til at se højmesterens onde anslag bag alle deres vanskeligheder i sundet, før vidnesbyrd om forbund mellem Christian og højmesteren forelå.⁸³ Karls brev til Danzig rørte således ved meget ømtålige strenge, hvilket utvivlsomt var velbetænkt.

De preussiske byer søgte naturligvis at få de øvrige hansebyers støtte i deres opgør med Ordensstaten. Over for Lybæk og de vendiske stæder lagde man derfor vægt på de fælleshanseatiske interesser og truslen fra højmesteren og i det hele taget fra landsfyrsterne, der var et permanent problem for hansebyerne 1400-tallet igennem.⁸⁴ Karls antydninger om Christian og en mulig fyrstealliances togt til Weichselmundingen virkede på købmændene som en gnist til en krudtladning.

Fælleshanseatisk interesse var naturligvis foranstaltninger til beskyttelse af byernes handel og skibsfart. Christians broder, grev Gerhard af Oldenburg og Delmenhorst, havde i flere år påkaldt sig købmændenes op-

81. Om baggrunden for de preussiske byers oprør mod højmesteren se P. Simson: »Danzig im 13jährigen Krieg von 1454-1466«, *Zeitschr. d. Westpreuss. Geschichtsvereins* XXIX, 1891 s. 5-20; E. Daenell: *Die Blütezeit der deutschen Hanse*. II. Berlin 1906 s. 146ff; Lögdberg 1935 s. 232ff; M. Biskup: »Das Reich, die wendische Hanse und die preussische Frage um die Mitte des 15. Jahrhunderts«, *Neue Hansische Studien*. Hrsg. K. Fritze m.fl. Berlin 1970 s. 341-57; J.E. Olesen: »Norden og Livland i det 15. århundrede«, *Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri* 1981 s. 314-25, især s. 318-20; Enemark i *Historie* 1982 s. 484ff.

82. Om Christians forsøg på at kæde sin holdning til englændere og preussere sammen med sit blokadekrav mod Sverige se Enemark 1981 s. 127f; samme i *Historie* 1982 s. 480f, 487f.

83. HR II:4 nr. 218 s. 154; J. Voigt: *Geschichte Preussens von den ältesten Zeiten b.z. Untergang der Herrschaft des Deutschen Ordens*. VIII. Königsberg 1838 s. 372f; Lögdberg 1935 s. 243f.

84. Generelt herom se f.eks. H. Sauer: *Hansestädte und Landesfürsten*. (Quellen und Darstellungen zur Hansischen Geschichte. N.F. XVI). Köln/Wien 1971; E. Daenell II 1906 s. 469-500; Ph. Dollinger: *Die Hanse*. Stuttgart 1966 (el. senere oplag) s. 151ff.

mærksomhed ved grove overgreb på skibsfarten.⁸⁵ Men Danzig søgte i forsommeren 1454 desuden at henlede Lybæks og andre hansebyers opmærksomhed på Christians repressalier mod især preussisk skibsfart.⁸⁶ I slutningen af maj gik der rygter om, at Christian havde til hensigt at fange den hanseatiske Baiesaltflåde, der ventedes til sundet med årets forsynninger af fransk havsalt – efter sigende tilskyndet af højmesteren.⁸⁷ Hvis det overhovedet var andet end et rygte, så blev det i alt fald ikke til noget.

På et hansemøde i juni/juli i Lybæk overvejede man virkelig at sende fredsskibe i søen for at forsvare den hanseatiske skibsfart.⁸⁸ Fra mødet stiledes klager over overgreb både til Christian og til det danske rigsråd.⁸⁹ Hvis ikke imødekommende svar indløb fra Danmark, ville man »binde banneret for stokken« (dvs. begynde krig), skrev Danzigs repræsentant optimistisk hjem.⁹⁰ Her tog han nu nok fejl af stemningen. Hertug Adolf skulle forsøge at udvirke en sammenkomst med Christian og dennes brødre.⁹¹ Man ville altså i det længste undgå et brud med Christian.

Karl havde også skrevet til Lybæk om det forliste Ronnebymøde og tilbudt købmændene sin beskyttelse og imødekommende privilegier i Sverige. Fra hansemødet modtog han svar med anmodning om hans bistand til at bekæmpe Gerhards kaperier. Men om Christian stod der forsigtigvis ingenting.⁹²

Karl svarede omgående, at de hanseatiske fredsskibe måtte søge svensk havn under jagten på piraterne. Men tillige tilbød Karl flotte løfter om fri sundfart, rettigheder på Skåneområdet og bekræftede privilegier i Norge, hvis købmændene ville hjælpe ham til at genvinde Skåne, Halland, Gotland og Norge.⁹³ Det ville købmændene ganske givet ikke. Men Karls brev viser, hvor desperat han søgte at skaffe sig allierede i den kamp, han nu måtte imødesee. Karl søgte bevidst at dreje stædernes tilbud om alliance mod Gerhard til en alliance mod Christian, hvilket det lybske udspil ikke kan siges at give anledning til.

85. W. Christensen 1895/1974 s. 214ff, 222ff, 236f; Enemark i *Historie* 1982 s. 481ff; Olesen 1983 s. 49f, 53f.

86. HR II:4 nr. 278-79, 282-83.

87. HR II:4 nr. 276, s. 205.

88. CdS 30 IV s. 169 især note 2; jf. HR II:4 nr. 251, 248 §1, 259-60, 291.

89. HR II:4 nr. 251, jf. nr. 248 § 1-2, 249 § 11, nr. 259-60.

90. HR II:4 nr. 281, jf. 282-84.

91. HR II:4 nr. 248 § 20, 284; jf. W. Christensen 1895/1974 s. 238f.

92. BSH III nr. 37.

93. BSH III nr. 38 el. HR II:4 nr. 293. Karl sendte sin kansler Nicolaus Ryting til Lybæk for at redegøre for sine planer.

Hvor vigtig korrespondancen forekom Karl, kan ses af, at han to dage senere sender kopi af det lybske brev og sit eget svar til rådet i Danzig med en fornyet anmodning om samvirken.⁹⁴ Karl arbejdede målbevidst på at opbygge en hanseatisk støttealliance over for et forventet dansk-norsk angreb.

Men hvad gik Christians planer ud på? Hvad var grunden til, at han nu aflyste de fredsplaner mellem rigerne, som han – sikkert uden synderlig begejstring – dog havde måttet acceptere i juli 1453?

I februar 1454 henvendte begge Preussens stridende parter sig til Christian, højmasteren for at få militærhjælp mod oprøret, de preussiske byer for at opnå garantier for uhindret sejlads gennem danske stræder.⁹⁵

Højmasteren kontaktede også kurfyrst Frederik af Brandenburg, der erhvervede panteretten i ordenslandet Neumark for 40.000 rh.gl., som højmasteren sikkert sagtens kunne bruge til militært beredskab. Kurfyrsten fik imidlertid herved en interesse i Ordensstatens opretholdelse for at sikre anerkendelse af panteaftalen. Militærhjælp til højmasteren måtte antagelig erhverves gennem betydelige subsidier fra Ordensstatens side, hvilket ville vanskeliggøre en indløsning af panteretten til Neumark.⁹⁶ Kurfyrst Frederik var derfor energisk fortalere for at skaffe højmasteren militær alliance. Den dansk-norske konge var en naturlig mulighed, og udsigten til subsidier har sikkert øget Christians interesse for sagen.

I april 1454 havde Christian kontakt med kurfyrst Frederik om forholdene i Preussen, og i maj/juni skriver Danzigs udsendinge fra Lybækmødet hjem, at flere af Ordensstatens riddere opholdt sig i Christians omgivelser.⁹⁷ Hvad der forhandlede om, er ikke vanskeligt at regne ud. Det er værd at bemærke, at forhandlingerne finder sted netop på det tidspunkt, da beslutningen om at sabotere Ronnebymødet med svenskerne må være taget. Var Christian i færd med at finde de penge, han havde savnet til at fortsætte krigen mod Sverige, i form af udsigten til subsidiepenge fra Ordensstaten?

Christian må have besluttet sig sidst i juni eller først i juli, siden ordensmesteren i Livland, Johan van Mengede, allerede den 1. august kan

94. BSH III nr. 39.

95. HR II:4 nr. 218 s. 154f; Lögberg 1935 s. 243f.

96. J. Voigt: *Die Erwerbung der Neumark. Ziel und Erfolg der Brandenburgischen Politik unter den Kurfürsten Friedrich I und Friedrich II 1402-1457*. Berlin 1863 s. 338ff; samme 1838 VIII s. 373f; Lögberg 1935 s. 244ff; Biskup 1970 s. 345.

97. *Hansisches Urkundenbuch*. Hrsg. W. Stein. Leipzig 1899 (cit. HUB) VIII s. 225; HR II:4 nr. 278 s. 207f; Lögberg 1935 s. 246.

meddele højmasteren udfaldet.⁹⁸ En ordensrepræsentant, Walther von Kökeritz, befandt sig efter al sandsynlighed allerede på det tidspunkt hos Christian med højmasterens fuldmagt til at indgå forbundsaf tale med kongen. Højmasteren selv var indesluttet i Marienburg og således i en yderst betrængt situation, hvilket subsidieaftalen med Christian unægtelig også antyder. Den Tyske ordensstat forpligter sig til at udbetale Christian 60.000 ungerske gl., de 40.000 allerede den 7. oktober og resten, når højmasteren var undsat fra belejringen på Marienburg. Tillige fik Christian løfte om overdragelse af nogle livlandske slotte – i alt fald en tid – hvilket skulle forhandles på plads med den livlandske ordensmester, Johan van Mengede. Det vides ikke bestemt, hvornår aftalen er indgået. Det kan dog senest være i første halvdel af september, men måske snarere i august.⁹⁹

Karls brev til Danzig røbede hans bange anelser i forbindelse med aflysningen af Ronnebymødet. Tiden skulle vise, at de sandelig ikke var uberettigede. Hvis Christian under den resterende våbenstilstand med Sverige kunne nå at undsætte den betrængte højmaster i Marienburg og få udbetalt den store subsidiesum, ville han kunne leje en ikke foragtelig hær af lejetropper til at fuldføre den påbegyndte erobring af Sverige, når våbenstilstanden udløb ved pinsetid 1455.¹⁰⁰ Men helt sådan skulle det nu ikke komme til at gå.

Vadstenaforhandlingerne februar 1455

Højmasteren så sig overhovedet ikke i stand til at indfri de økonomiske krav om subsidier, som von Kökeritz' aftale med Christian pålagde Ordensstaten. I slutningen af august ankom imidlertid en lejetrophær fra Brandenburg og Sachsen til Preussen, hvilket betød en vending i krigen til gunst for højmasteren. Det øjeblikkelige resultat blev ophævelsen af belejringen af Marienburg den 21. september 1454, hvilket ganske vist øge-

98. *Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch*. Hrsg. F.G. Bunge (cit. LECUB) XI. Riga 1905 nr. 354.

99. Lögdberg 1935 s. 250f; om de livlandske slotte se LECUB XI s. 328; om Marienburgs belejring se J. Voigt 1838 VIII s. 379-87. Traktaten blev indgået, før belejringen af Marienburg blev ophævet 21. sept. (se P. Simson 1891 s. 33), men på grund af betalingsfristen 7. okt. bør den næppe placeres for sent.

100. Simson beregner for krigen i Ordensstaten i 1454 en gennemsnitssold til 7-8 mk. pr. uge (1891 s. 38). Hvis man anslår 1 ungersk gl. = 28 mk., vil der kunne lejes 5.000 mand i ca. 1/2 år for nævnte subsidiesum.

de højmasterens bevægelsesfrihed med henblik på at indgå alliancer. Men hans behov for øjeblikkelig hjælp var måske også derved blevet mindre akut. Til gengæld skulle kravet om betaling af lejetroppernes sold meget snart bringe højmasterens økonomi i total ruin.¹⁰¹ Det gunstige øjeblik for subsidiekøbt støtte til højmasteren hos Christian synes faktisk at være forpasset.

Christian havde i første omgang givet de preussiske stæder et henholdende svar på deres henvendelse i februar 1454, og der er bestemt intet tegn til, at disse – foranlediget af Karls oplysninger – skulle ønske noget brud med Christian. Tværtimod bad man Kasimir udvirke fredelige forhandlinger med Christian og hertug Adolf, hvilket dog kun udløste et undvigende svar i august fra Christian.¹⁰² Også det aftalte møde i Kiel den 29. september, som hertug Adolf havde lovet Lybæk at få etableret med Christian og brødrene – og som Lybæk havde indbudt de preussiske stæder til – fik Christian viklet sig udenom, og mødet blev vist aldrig realiseret.¹⁰³ Derimod modtog Lybæk et beroligende svar fra det danske rigsråd med løfte fra Christian om kun at skade skibsfarten, hvis han havde grund til det. Det er vist tvivlsomt, hvor meget man tør lægge i den type løse rigsrådsløfter.¹⁰⁴ Det var ikke fredsforhandlinger med de preussiske stæder, Christian havde brug for i august/september 1454, selv om et åbent brud med hansebyerne naturligvis måtte undgås, indtil forbundet med højmasteren var sikret. Der er således ingen tvivl om, at det var en slem streg i regningen for Christian, der klart havde lagt sin politik an på dette forbund og udsigten til subsidieindkomsten, som nu altså fortonede sig i det fjerne.

Christian kunne åbenbart vanskeligt helt slippe tanken om de tillokkende subsidier, selv om betalingsfristen ikke kunne overholdes. Da Oluf Akselsen ved Mortenstid omkring 11. november 1454 drog fra Danmark til Gotland, fik han i opdrag at sende bud fra Gotland til højmasteren angående det planlagte forbund. På grund af vejrliget afgik Oluf Akselsens

101. CdS 30 IV s. 165-67; Simson 1891 s. 29-33; Voigt 1838 VIII s. 402ff, 411ff, 432; Biskup 1970 s. 347.

102. HUB VIII nr. 350 s. 232; HR II:4 nr. 290 s. 216, nr. 296 s. 220. Jeg er enig med Lögdberg (1935 s. 257) imod W. Christensen (1895/1974 s. 235) i, at Danzig i det længste ville undgå et brud med Christian.

103. HR II:4 nr. 297-98; W. Christensen 1895/1974 s. 244.

104. HR II:4 nr. 292; W. Christensen 1895/1974 s. 243f og Olesen 1983 s. 58 ser en betydelig uenighed mellem konge og rigsråds holdning. Om det var ret meget mere end politisk strategi, kan vist diskuteres. Det var dog åbenbart nok til at hindre lybsk aggression, og det var vel hensigten.

sendebud dog først i midten af marts 1455 med forsikring om, at Christian og Gerhard, som von Kökeritz vist også havde henvendt sig til, ville undsætte Ordensstaten, om det også skulle blive nødvendigt at udskyde krigen mod Sverige.¹⁰⁵

Og det ser ud til at være lige præcis, hvad der er under forberedelse i de første måneder af 1455. Dansk henvendelse skal være rettet til Karl om forhandlinger, der planlægges til februar 1455 i Vadstena, hvor Karl lod sin datter klostervie og samtidig fejrede bryllup for sin fætter, marsken Tord Bonde, med Elin Ågesdatter (Thott).¹⁰⁶ Denne ægteskabsforbindelse er blevet tolket som vidnesbyrd om, at slægten Thott nu søgte kontakt til inderkredsen omkring Karl og generelt ikke længere havde interesse i Christians krigspolitik.¹⁰⁷ Det første er i hvert fald rigtigt, hvilket betød, at Niels Eriksen ikke længere var uundværlig, hvis den nødvendige danske politik fordrede kontakt til inderkredsen omkring Karl.

Genoptagelsen af forhandlinger med Karl må i alt fald have haft Christians sanktion. Skt. Mortensdag 11. november 1454 opholdt Christian sig hos Åge Akselsen på Varberg, hvorfra han udstedte forleningsbrev til Alv Knutsson (Tre rosor) på Sigurd Jonssons gamle norske len Solør.¹⁰⁸ Hvor når ægteskabsforbindelsen mellem Tord Bonde og Elin Ågesdatter er aftalt, kan vanskeligt siges, men aftalen om at bruge ægteskabet til at bane vejen for en ny fredsføler over for Sverige kan meget vel være fostret under dette kongelige besøg på Varberg, efter at forbundsftalen med højmesteren og udsigten til subsidierne var faldet på gulvet, og en krig med Sverige efter pinse derfor ville komme yderst ubelejligt.

Det er tankevækkende, at Oluf Akselsen, der netop ved Skt. Mortenstid rejste tilbage til Gotland, er så velunderrettet om Christians planer, som åbenbart er fostret i tæt kontakt med brødrene Åge og Oluf Akselsen. Olufs udtalelser til højmesteren tyder nu ikke just på, at Thott-slægten generelt skulle være afvisende over for Christians krigspolitik mod Sverige. Den skulle blot udskydes for at komme Ordensstaten til hjælp – læs: for at tjene subsidier fra Ordensstaten til krigsførelsen mod Sverige.

105. Lögdberg 1935 s. 252f. O.A.s brev dateret Visborg 16/3 1455 ankom i Ordenskancelliet 3/5 og findes i Ordensbriefarchiv i Königsberg. Grev Gerhard havde i efteråret 1454 erklæret sin støtte til højmesteren og truet Ordensstatens fjender (referat i HR II:4 nr. 329-30, s. 248).

106. *Sturekrönikan*. Svenska Medeltidens Rimkrönikor III. Utg. G.E. Klemming. (Saml. utg. Svenska fornskrifts-sällskapet XVII:3). Sthlm. 1868 (cit. StK) v. 107-20 mener ganske vist, at det er frygten for Tord Bonde, der får danskerne til at søge fred, jf. StK v. 132-33. Om brylluppet se bl.a. G. Carlsson: »Tord Karlsson Bonde«, SBL 5 s. 322.

107. Olesen 1983 s. 62.

108. DCP nr. 52 el. DN II nr. 808 el. NGL 2. rk. II:1 nr. 55.

Af Christians brev 27. januar 1455 fra København til hofmester Niels Eriksen, der med marsken Claus Rønnov befandt sig i Helsingborg, fremgår det også tydeligt, at kongen er indforstået med afholdelsen af Vadstenamødet, der naturligvis også har Niels Eriksens tilslutning. Derimod ikke så ubetinget Claus Rønnovs. Marsken nægter at deltage i mødet, hvis han ikke modtager kongens skriftlige ordre til det, og det til trods for, at Christian hævder mundtligt at have anmodet ham om det.¹⁰⁹ Der var åbenbart ikke enighed i rigsrådet om den politiske kovending, der var indtrådt som følge af, at subsidierne fra Ordensstaten udeblev. Jens E. Olesen mener, at marsken ikke ville risikere at blive kompromitteret som forhandler, hvis kongen atter skulle springe fra aftalen. Men er det mon ikke en efterrationalisering?¹¹⁰

Det forestående Vadstenamøde under forsæde af hofmestrene Niels Eriksen i Danmark og Erik Eriksen i Sverige måtte forventes at føre til en permanent fred mellem rigerne, ligesom det aflyste Ronnebymøde 1454 antagelig ville have gjort. Det ville altså holde det siddende styre i Sverige ved magten. Men kunne Claus Rønnov mon være interesseret i det? Den danske marsk havde netop indgået nyt ægteskab med Birgitta Kristersdatter (Vasa), datter af Karls gamle modstander, drosten Krister Nilsson (Vasa) og Margrethe Eriksdatter (Krummedige).¹¹¹ Birgitta var enke efter Erik Turesson (Bjelke) og halvsøster til Ture Turesson, der havde moder fælles med Birgitta og fader fælles med Erik Turesson. Men Birgitta var tillige halvsøster til ærkebiskop Jöns Bengtssons (Oxenstierna) moder, hvis anden søn, Krister Bengtsson i 1450 havde ægtet Märta, datter af den landflygtige Magnus Gren. Der kan ikke være tvivl om, at Claus Rønnovs nye ægteskab var formidlet af netop Ture Turesson, der således allierede sig med Danmarks marsk i sin konflikt med Karl og dennes svigersøn Erik Eriksen (Gyldenstjerne).¹¹² Denne kreds forøgedes netop i disse år med yngre slægtsmedlemmer, der voksede til: Jöns og Kristiern Bengtssons yngre broder David Bengtsson (Oxenstierna), Birgittas unge brødre Johan og Nils Kristersson (Vasa) og deres fætre på mødrene side, Karl Kristerssons unge sønner med Ebba Eriksdatter (Krummedige) Ket-

109. Miss I nr. 14. Kongens mundtlige henvendelse til marsken herom er sket ved et møde på Krogen i hofmesterens nærvær, så Rønnov må have haft vægtige årsager til sin vægring.

110. Olesen 1983 s. 61.

111. Ægteskabet var indgået før 25/7 1454 (Rep II nr. 380), måske netop i lyset af den politik, der indledtes med afløsningen af Ronnebymødet midt om sommeren 1454.

112. Om T.T.s konflikt med E.E. henvises til K.H. Karlsson: *Arfstvisten emellan Erik Eriks-son (Gyldenstjerne) och Ture Turesson (Bjelke) 1451-1480*. Sthlm. 1908, se også foregående note, hvor C.R. fordrer sin hustrus morgengave fra E.T. udlagt af E.E.

til, Johan og Erik Karlsson (Vasa).¹¹³ Claus Rønnovs nye ægteskab bragte ham i kontakt med Bielke-Vasa-Oxenstierna-oppositionen imod Karl.¹¹⁴ Claus Rønno kunne ikke være interesseret i en fredelig løsning, der holdt det siddende styre i Sverige ved magten. Marsken havde engageret sig i en unionsløsning, der førte Christian til magten i Sverige på bekostning af Karls styre, altså en militær løsning.

Vadstenamødet resulterede – som det var at vente – i en overenskomst 27. februar 1455 om evig fred mellem rigerne. På et møde i Kalmar Skt. Olufsdag (29. juli) skulle seks danske og seks svenske råder forlige eller fælde dom i de to kongers og rigernes indbyrdes konflikter. De 12 danske forhandlere i Vadstena forpligtede sig til frivilligt fangenskab i Kalmar, hvis Kalmarmødet aflystes på dansk foranledning, ligesom de 12 svenske forhandlere tilsvarende måtte garantere, at mødet ikke hindredes af svenske årsager.¹¹⁵ Der er vist grund til at antage, at denne bestemmelse var et svensk ønske.

Claus Rønno deltog i mødet, og i en særlig akt lovede han tillige med ærkebispem, Åge og Iver Akselsen og provst Oluf Mortensen (Baden) i Roskilde, at ratificerede eksemplarer af overenskomsten skulle udveksles mellem Åge Akselsen og dennes svigersøn Tord Bonde inden 4. maj 1455.¹¹⁶

Udviklingen bevægede sig altså i retning af et nyt »Halmstadmøde«, hvor afgørelsen af unionskonflikterne blev lagt i hænderne på rigernes råds forhandlere. Ville en ny »Gyldenstjerne-løsning« få bedre betingelser end den gamle fra maj 1450? Så vidt kom det dog ikke, for Christian ratificerede aldrig Vadstenaoverenskomsten af 27. februar 1455.¹¹⁷ Hvad var det, der nu betingede en ny drejning af den danske unionspolitik?

Forbund med Ordensstaten oktober 1455

Da højesteren i begyndelsen af 1455 sendte underhandlere til kurfyrst Frederik for at skaffe hjælp, fandt de danske forhandlere til stede hos kurfyrsten i Berlin.¹¹⁸ Samtidig med den fredsommelige attitude over for

113. Om disse personer se Gillingstam 1952 s. 241-58, 332-65.

114. Slægtstavler se Gillingstam 1952 s. 244, 371, 391; Enemark 1981 tavle VI s. 322.

115. Hadorph II s. 186-92 el. ST III Bihang VII a-b s. 658-60.

116. Hadorph II s. 185-86 el. ST III Bihang VII c s. 661.

117. ST III s. 256.

118. LECUB XI nr. 391 s. 328.

Sverige på Vadstenamødet søgte Christian altså gennem kurfyrsten at redde stumperne af det forliste forbund med højmasteren og subsidierne fra Ordensstaten.

I marts var der udsigt til, at det skulle lykkes. I Berlin forhandlede tillige en udsending fra ordensmesteren i Livland, og den 12. og 14. marts afgik breve fra højmasterens forhandlere og fra kurfyrst Frederik til ordensmesteren i Livland med opfordring til, at denne påtog sig subsidieudgifter til Christian, som til gengæld lovede at komme højmasteren til hjælp.¹¹⁹

De danske forhandlere lod forstå, at man helst ville indgå forbund med højmasteren, hvis man i Ordensstaten ville opfylde forpligtelserne ifølge aftalen med von Kökeritz. Ville Ordensstaten ikke holde aftalen, måtte Christian naturligvis se at komme til en forståelse med stæderne, selv om han nødigt så denne udgang på forhandlingerne.¹²⁰

William Christensen antager, at »stæderne« her skal opfattes som de vendiske stæder, så Christian, hvis forbundet med højmasteren ikke kunne realiseres, var nødt til at forlige sig med Lybæk og de vendiske stæder, men det giver jo ingen mening.¹²¹ G.A. Lögdberg formoder, at udtrykket gælder Christians generelle forhold til hansestæderne og altså indbefatter de preussiske stæder, hvilket indebærer en pression mod Ordensstaten. Her har vi utvivlsomt sagens kerne.¹²² Man kan vist gå et skridt videre og hævde, at »stæderne« her betyder de »preussiske stæder« og *ikke* andre. Christian må naturligvis tage stilling mellem konfliktens parter, der begge har henvendt sig til ham. Kan han ikke få et forbund med Ordensstaten, må han – hvor nødigt han end vil – forlige sig med modparten og imødekomme de preussiske stæders ønsker om sikker handel og sejlads gennem danske stræder. Denne antydning må opfattes som en alvorlig pression mod højmasterens forhandlere, hvilket giver god mening.¹²³ Et brev fra Kasimir til Christian af 26. januar 1455 kræver netop tryk handel og ska-

119. LECUB XI nr. 391-92.

120. LECUB XI s. 328.

121. W. Christensen 1895/1974 s. 249.

122. Lögdberg 1935 s. 263.

123. Jeg ser ingen grund til, at Christian skulle blande sit forhold til de vendiske stæder ind i forhandlingerne, det er uden interesse for sammenhængen. Denne opfattelse bestyrkes også af Christians eget udsagn i brev til højmasteren 26/9 1455 (LECUB XI nr. 455 s. 370), at kurfyrsten og ordensforhandlerne skulle have bønfoldet ham om ikke at forlige sig med stæderne. Når W. Møllerup (*Danmarks Forhold til Lifland fra Salget af Estland til Ordensstatens Opløsning 1346-1561*. Kbh. 1880 s. 19) mener, at Christian skulle være nødt til at slutte sig til det preussiske forbund, hvis overenskomsten med højmasteren ikke blev opfyldt, er det dog en overfortolkning.

deserstatninger til de preussiske stæder for overgreb tilføjet af danskerne.¹²⁴ Christian havde altså baggrund for pressionen.

Ordensmester Johan van Mengede indvilligede i at søge at stille Christian tilfreds med en pengesum for at udvirke dansk hjælp til Ordensstaten, hvilket han meddelte højmesteren i maj 1455.¹²⁵ Mengedes udsending, Hans von Jarsdorff, havde fuldmagt til at forhandle med Christian om 2.000 lødige mk. sølv, et beløb, der var langt ringere end den store subsidiesum i aftalen med von Kökeritz.¹²⁶

Der kan ikke herske tvivl om, at det var i forventning om, at Mengede ville påtage sig de økonomiske subsidieforpligtelser, der var forudsætningen for von Kökeritz-aftalen med Ordensstaten, og som Christian så inderligt ønskede sig, der fik ham til at undlade at ratificere Vadstenaaf-talen af 27. februar 1455.¹²⁷ Udsigten til en retslig afgørelse af konflikten med Karl i lighed med Halmstadmødet maj 1450 ville Christian helst undgå.

Det må have været forhandlingerne hos kurfyrsten i Berlin i marts, der har givet Christian optimistiske forventninger. Men selv om det ser ud til, at Mengede har reageret hurtigt, kunne en bindende aftale – endsige klingende subsidiemønt – dog ikke nå at komme i hus, før de ratificerede Vadstenapapirer skulle udveksles i begyndelsen af maj.¹²⁸

Ifølge Karl skal ærkebisp Tue Nielsen og danske rigsråder om sommeren have skrevet til ham, at opfyldelsen af Vadstenabestemmelserne måtte udskydes, fordi de var »unredelich«.¹²⁹ Det var helt oplagt en udflugt fra dansk side for at vinde tid i håb om, at subsidieaftalen med ordensmesteren skulle nå at falde på plads. Det ser ud til, at konge og rigsråd har handlet i bedste forståelse i dette danske politiske fupnummer.¹³⁰

124. HR II:4 nr. 332 s. 249.

125. LECUB XI nr. 402. Han vedlægger brevene fra kurfyrst Frederik og ordensforhandlerne af 12/3 og 14/3 (LECUB XI nr. 391-92).

126. Beløbet fremgår af H.v.J.s rapport om sine forhandlinger af 7/11 1455 sendt til høj-mesteren (LECUB XI nr. 468 s. 380).

127. Ordensforhandlerne skriver 12/3 1455 til Mengede, at de har skrevet til Christian, at de er overbeviste om, at Mengede vil imødekomme ham, så han kan komme ordenen til hjælp (»gantz getrauwen haben, das euwer gnade yme eynen willen machen werde«) se LECUB XI s. 329.

128. Når Lögdberg mener (1935 s. 270), at Danmarks udenrigspolitiske situation må have forekommet yderst utilfredsstillende ved udløbet af våbenstilstanden med Sverige maj 1455, kan hertil blot siges, at Christian (og måske rigsrådet) valgte situationen selv ved at undlade at ratificere Vadstenaaf-talen, trods de yderst usikre udsigter til en indbringende alliance med Ordensstaten.

129. HR II:4 nr. 428 s. 304.

130. Olesen kan for så vidt have ret i, at rigsrådet med brevet ønskede at holde forhandlingerne med Karl åbne (1983 s. 66); men det var så sandelig også i Christians interesse, altså ikke vidnesbyrd om divergens mellem konge og råd.

Karl lod sig næppe narre. Han bestred, at Vadstenaaf-talen var »unredelig«, og klagede – ikke helt uberettiget – over, at han gang på gang var blevet mødt med brudte løfter.¹³¹ Karl havde fået nys om forhandlingerne mellem Christian og Mengede, og rygterne talte om afståelse af landskaberne Harrien og Wierland, hvor han selv havde godsinteresser. Hvor meget Karl frygtede udsigten til en sådan alliance, fremgår af hans desperate skridt. Han tilbød ordensmesteren et forbund, men lod truende forstå, at en afvisning heraf kunne medføre svensk krig mod Ordensstaten. Mengede advarede højmesteren mod alliance med den svenske konge, som han mente ville indgå forbund med de oprørske preussiske stæder.¹³² Karls forsøg på at skræmme ordensledelsen fra et forbund med Christian var mislykket, ligesom hans forsøg på at skaffe sig en lybsk/vendisk alliance imod Christian; end ikke de preussiske stæder kunne Karl regne med støtte fra i et opgør med Christian. Karl stod isoleret i Baltikum.

Selv om begge parter utvivlsomt var interesseret i at få en aftale i stand, trak forhandlingerne mellem Mengede og Christian åbenbart alligevel i langdrag. Man tager næppe fejl i, at problemet var, at Mengede havde vanskeligt ved at skaffe en subsidiesum, der var tilstrækkelig stor til, at Christian ville give afkald på von Kökeritz' fordelagtige allianceaftale.¹³³

Løsningen kom muligvis i form af en ændring også i Christians hjælpeforpligtelser over for højmesteren. Behovet var ikke længere landtropper til undsætning af borge. Et dansk flådebesøg ved Weichselmundingen for at lamme de preussiske byers handel og skibsfart ville være et værdifuldt skaktræk nu, da højmesteren efter oprøret ikke rigtig rådede over effektive søstridskræfter.¹³⁴

For Christian ville flådeoperationer baseret på udskrivning af søfolk og naturalieressourcer lettere kunne tilpasses det danske skatte- og afgiftssystem end landtropper lejet for kontant sold, hvilket netop må have været Christians vanskelighed i landkrigen mod Sverige.

Desuden kunne danske flådeoperationer i det indre Baltikum langt bedre tilpasses dansk blokadepolitik imod Sverige end landmilitære operationer i Preussen. Christians nye opgaver i alliancen med højmesteren blev således mere tilfredsstillende og mindre økonomisk belastende, end de ville have været ifølge aftalen med von Kökeritz. Men unægtelig blev den ud-

131. HR II:4 nr. 428.

132. LECUB XI s. 339; jf. Lögdberg 1935 s. 265ff.

133. Da Christian opgav Vadstenaaf-talen, havde han utvivlsomt forestillet sig en opfyldelse af den indgåede subsidieaftale, så de nye udsigter må have været en stor skuffelse for ham.

134. LECUB XI nr. 402 s. 338; jf. Lögdberg 1935 s. 260f.

lovede subsidiesum også langt mindre og betalingsterminerne væsentligt mere langstrakte. Den 7. oktober 1455 bekræfter Christian at have modtaget 1.000 mk. lødigt sølv og løfte om yderligere 1.000 mk. lødigt sølv og 5.000 rh.gl. over en femårig periode, mens han til gengæld giver afkald på løfterne i aftalen med von Kökeritz om 60.000 ungerske gl.¹³⁵ Christians alliance med Ordensstaten var omsider i hus – men mod en subsidiesum på måske 20-25% af den oprindelig aftalte og i væsentligt langsommere afdragstempo. Hvad ville Christian kunne bruge denne aftale til?

Flensborgmødet maj 1455

Lybæk og de vendiske stæder følte sig stærkt provokerede af Gerhards sørøverier i årene 1451-1453. I januar 1454 udstedtes forbud mod handel med Oldenborg og Delmenhorst, hvilket dog ikke forhindrede greven i at sende skibe i søen i foråret 1454.¹³⁶ I Lybæk opgav man at lade sig repræsentere ved det planlagte dansk-svenske møde i Ronneby, fordi det forlød, at Gerhard »med meget løst parti og selskab« ville komme til mødet.¹³⁷ Ved hansemødet i Lybæk juni/juli 1454 vedtog man at sende fredsskibe i søen og søgte – som nævnt – at knytte Karl og svenske havne til kampen mod Gerhard.¹³⁸

På mødet kom – som omtalt – også mishag med Christian til orde, især fra de preussiske stæder. Også de vendiske stæder fremførte dog klager, skønt Christians skarpe kurs ramte tungere mod englændere og preussiske købmænd end mod hollændere og de vendiske byers købmænd.¹³⁹

Siden englændernes erobring af den hanseatiske Baiesaltflåde i Kanaalen maj 1449 havde hanseaterne også uoverensstemmelser med englænderne. De preussiske byer fastholdt erstatningskrav for tabet, men så af hensyn til deres handel i England helst striden bilagt ved forhandlinger, mens den lybske kurs var langt skarpere med anvendelse af både represalier og handelsblokade. Christians holdning over for englænderne faldt unægtelig bedre i tråd med den lybske end med den preussiske kurs.¹⁴⁰

135. LECUB XI nr. 460.

136. HR II:4 nr. 203, 221.

137. BSH III nr. 35 cl. LUB IX nr. 183; jf. HR II:4 nr. 246.

138. CdS 30 IV s. 169 især note 2; jf. HR II:4 nr. 251.

139. HR II:4 nr. 248 §1-2, jf. nr. 259-60. W. Christensen er vist tilbøjelig til at overdrive den fjendtlige stemning mod Christian i Lybæk (s. 242ff). Henvendelsen til hertug Adolf (HR II:4 nr. 248 §20) vidner om, at man i det længste ville undgå krig; se herom Enemark i *Historie* 1982 s. 482f.

140. HR II:3 nr. 530-32; CdS 30 IV s. 97ff; Daenell II s. 22ff; Enemark i *Historie* 1982 s. 480f.

I Norge havde de vendiske stæder en stærk handelsposition, de lybske Bergenfarere på vestlandet og rostockerne på østlandet i Oslo og Tønsberg. Siden Kristoffer af Bayerns tid var stemningen i det norske rigsråd dog ikke tyskerne gunstig.¹⁴¹ Christian havde derfor undladt – trods gentagne anmodninger – at stadfæste de hanseatiske privilegier i såvel Norge som Danmark.¹⁴² I efteråret 1453 havde Christian dog formidlet et forlig mellem Bergenfarerne og deres hovedfjende, lensmanden på Bergenhus Olav Nilsson og dennes broder Peder Nilsson. Samtidig havde han fratrækket Olav Nilsson Bergenhus len og givet det til den landflygtige svensker Magnus Gren.¹⁴³ Dette udfald betragtedes af hanseaterne som en stor diplomatisk gevinst og en væsentlig indrømmelse fra Christians side.¹⁴⁴

Havde man i de vendiske byer klagepunkter mod Christian, så var der dog altså også argumenter at anføre på hans kreditside. I byerne var man i øvrigt af den opfattelse, at han kunne influere på broderen, selv om han naturligvis vanskeligt kunne gøres ansvarlig for Gerhards bedrifter. Alt dette talte for at begrænse den lybske aggression til søs til at gælde Gerhard. Der ville være alt for meget at tabe ved at lægge sig ud med Christian.¹⁴⁵ Karls charmeoffensiv om en alliance til at skaffe ham Norge, Halland, Skåne og Gotland havde ingen chancer for at vinde tilslutning i Lybæk. Alene faren for at blive afskåret fra handel på Danmark (med Skåne) og Norge skulle nok afholde de lybske købmænd fra den slags eventyr – og det vidste man godt i Danmark.¹⁴⁶

Christian skulle påvirkes ad forhandlingens vej, og det blev flittigt forsøgt gennem hertug Adolf, der arrangerede et møde med Christian i Heiligenhafen i maj 1454.¹⁴⁷ Under hansemødet i Lybæk et par måneder senere bad man påny Adolf formidle forhandlinger med Christian og begge

141. W. Christensen 1895/1974 s. 71-76, 98-106, 116-18, 123-31; om forskningen se i øvrigt G. Authén Blom: »Norge« i: *Det nordiske syn på forbindelsen mellem hansestæderne og Norden*. Århus 1957 s. 36f.

142. En midlertidig stadfæstelse havde rostockerne dog opnået (DN III nr. 815, 825 el. NGL 2. rk II:1 nr. 34, 52).

143. LUB IX nr. 225 s. 236-38; HR II:4 nr. 349 §2-3; CdS 30 IV s. 151 især note 2; NGL 2. rk. II:1 nr. 47, 49, 59.

144. CdS 30 IV s. 151; NGL 2. rk. II:1 nr. 47, jf. nr. 59. Se herom W. Christensen 1895/1974 s. 225-30; Daae 1879 s. 96f; Enemark i *Historie* 1982 s. 483f.

145. Se foran note 139.

146. I 1490'erne var Lybæks omsætning med Danmark-Norge økonomisk mindst dobbelt så stor som med Sverige-Finland (se P. Enemark: »Lybæk og Danmark. Skæbnemodstandere eller handelspartnere?«, *Kongemagt og Samfund i Middelalderen. Festskrift til Erik Ulsig*. Århus 1988 s. 161-89, især s. 178 og tabel IV & VIII), og forskellen har i alt fald ikke været mindre 40 år tidligere.

147. HR II:4 nr. 245; jf. W. Christensen 1895/1974 s. 235f.

brødrene. Dette nye møde var planlagt til 29. september i Kiel, men det synes aldrig at være afholdt.¹⁴⁸ Christian var næppe videre interesseret i disse møder, der uvægerligt ville præsentere ham for erstatningskrav og ønsker om privilegiestadfæstelser.

Nogen afspænding i forholdet mellem Christian og de vendiske stæder synes endnu ikke at være indtrådt i de første måneder af 1455.¹⁴⁹ Når William Christensen vil tolke fredsinitiativet over for Sverige og Vadstena-forhandlingerne i februar 1455 som dikteret af Christians ønske om en fjendtlig kurs mod stæderne, giver det dog et helt fortegnet billede.¹⁵⁰ Christian havde absolut ingen interesse i en krig mod de vendiske stæder, endsize drømme om at prioritere den frem for en krig imod Sverige.

I midten af maj 1455 afholdtes dog et forligsmøde i Flensborg mellem Christian og repræsentanter fra Lybæk, Rostock, Stralsund og Wismar. 14 medlemmer af det danske rigsråd var til stede, og hertug Adolf, dennes råder og bispem af Lybæk fungerede som mæglere.¹⁵¹ Den 16. maj lovede Christian med rigsrådernes garanti, at hansekøbmænd fremtidig ikke skulle udsættes for angreb eller røveri i Danmark. Særlig besked skulle afgå til Oluf Akselsen på Gotland om at standse sørøveriet og erstatte kapret gods. Dagen efter stadfæstede Christian og de tilstedeværende rigsråder alle de hanseatiske privilegier i Danmark modtaget af tidligere konger, og samtidig erklæredes alle dokumenter givet andre for ugyldige, hvis de stred mod hanseaternes privilegier.¹⁵²

Efter pinse agtede Christian sig til Marstrand, og her ville han med sine norske rigsråder stadfæste også hanseaternes norske privilegier, hvilket skete for Älvsborg den 1. juli.¹⁵³ Rostock modtog dog allerede i Flensborg sine foreløbigt anerkendte privilegier for handel i Oslo og Tønsberg stadfæstet.¹⁵⁴

Endelig vedtog man i Flensborg, at hansekøbmændene skulle opføre skadelister over deres tab i Norge og Danmark, hvorefter hertug Adolf og Lybæk skulle arrangere en sammenkomst til forhandling og erstatning omkring disse skader.¹⁵⁵

Det var unægtelig en række ganske opsigtsvækkende indrømmelser, de

148. Se foran note 91 og note 103.

149. HR II:4 nr. 333; jf. W. Christensen 1895/1974 s. 245f.

150. W. Christensen 1895/1974 s. 247f, hvilket også Olesen vender sig imod (1983 s. 62).

151. Om mødet se HR II:4 s. 245-62; beretning, Vorakten, Recess & Anhang.

152. HR II:4 nr. 338-40; LUB IX nr. 224; HUB VIII nr. 398-99.

153. LUB IX nr. 237-38; HUB VIII nr. 403-04 el. NGL 2. rk. II:1 nr. 62-63.

154. HUB VIII nr. 401 el. NGL 2. rk. II:1 nr. 60.

155. HR II:4 nr. 338 §1-2.

vendiske stæder i Flensborg havde opnået hos Christian tilsyneladende uden modydelse. Hvad var mon grunden til, at Christian i maj 1455 med ét gav køb over for de vendiske byer på alle de vigtige områder, han slet ikke havde villet høre om tidligere? Og fik han virkelig ingen modydelse? Lad os først se på det sidste.

At Christian stillet over for en krig mod Sverige skulle give købmændene alle disse værdifulde indrømmelser uden at fordre overholdelse af absolut forbud mod handel på Sverige, er ganske enkelt utænkeligt. Da den danske flådes høvedsmænd i august 1455 forbød Reval at handle på Sverige, påberåbte de sig netop aftalerne i Flensborg mellem Christian og hansestæderne. Reval erklærede, at man hidtil havde været uvidende om, at en sådan aftale skulle være indgået i Flensborg.¹⁵⁶

Ikke desto mindre må det være tilfældet, for den 9. september 1455 klager Christian til hertug Adolf over, at hanseaterne ikke havde afbrudt sejladsen på Sverige som aftalt i overenskomsten i Flensborg. Hertug Adolf skal underrette stæderne om, at hvis overenskomsten ikke overholdes, kan det resultere i krænkelser af privilegierne.¹⁵⁷ Der er således ingen tvivl om, at en blokade af Sverige indgik som modydelse i overenskomsten i Flensborg. Christians påstand er heller aldrig blevet bestridt af de forhandlende byer. Et skriftligt tilsagn herom er utvivlsomt særskilt udstedt til Christian, siden det ikke nævnes i de to af Christian og rigsråderne beseglede dokumenter.¹⁵⁸ Men har Lybæk virkelig undladt at give meddelelse herom til de preussiske og livlandske stæder?

De store indrømmelser til de vendiske byer på Flensborgmødet var – trods modydelsen – en markant politisk drejning fra dansk side, hvorfor? At man skulle have frygtet, at Lybæk og de vendiske stæder ville støtte Karl i krigen mod Danmark, er næppe særlig sandsynligt.¹⁵⁹ Der var sikkert langt større fare for en fælleshanseatisk alliance mellem de vendiske og de preussiske stæder til effektiv beskyttelse af sejladsen – også den preussiske og livlandske, såvel gennem danske farvande som i form af

156. HR II:4 nr. 373-76 (s. 277-78); W. Christensen 1895/1974 s. 288f; Lögdberg 1935 s. 273f; Olesen 1983 s. 73.

157. HR II:4 nr. 395 (s. 285) el. LUB IX nr. 267; jf. W. Christensen 1895/1974 s. 289; Olesen 1983 s. 74.

158. Ligesom de beseglede tilsagn fra dansk side i original er bevaret i Trese zu Lubeck, Dania nr. 208 (se HR II:4 nr. 339), må der være udstedt beseglet dokument fra de hanseatiske forhandlere på løfterne til Danmark, men de er åbenbart ikke længere bevaret.

159. Jeg er her uenig med Olesen, der ser en fare for en tilnærmelse fra de vendiske stæder til Karl (1983 s. 56ff).

åben Sverigeshandel.¹⁶⁰ Ved indrømmelserne i Flensborg lænkede man Lybæk og de vendiske stæder ud af en sådan alliance, der kunne have beredt indkredsningen af Sverige fra søsiden svare vanskeligheder, da hanseaternes tolerancetærskel i 1455 åbenbart var ved at være nået.

Lybæk og de vendiske stæder svigtede med andre ord de fælleshanseatiske politiske målsætninger for at sikre sig egne handelsgevinster i form af stadfæstede handelsprivilegier i Danmark og Norge.¹⁶¹ Det er vel ikke underligt, at Lybæk nødig vedkendte sig en sådan politisk rolle over for de øvrige bygrupper i forbundet – Lybæk, der altid hævdede at forfægte de fælleshanseatiske interesser. Den 3. juli skrev Lybæk til Danzig i begejstrede vendinger om de store fælleshanseatiske gevinster vundet i Flensborg af lybske forhandlere, »Jedoch – – –« – og nu følger det med småt – skal de undervise købmændene om, at de ikke skal besøge kongens fjender med deres varer! Det står der altså! Indrømmelserne var vundet på bekostning af preussiske og livlandske købmænds handel på Sverige.¹⁶² Som William Christensen har vist, var det vist også så som så med skadeserstatningerne, der overhovedet ikke dukker op ved de senere hansemøder.¹⁶³ Man »glemte« dem vist! Og Christian så ingen anledning til at minde om dem.

Krigsåret 1455

I traktaten af 31. maj 1453 står, at de len, Gustav Olofsson har i væрге, skal følge Älvsborg, dog skulle svenske undersåtter være sikret deres arvebesiddelser i lenene.¹⁶⁴ Formuleringen røber, at Karl måtte acceptere, at ikke blot slottet, men alle hr. Gustavs len skulle følge kapitulationsaftalen over til Christian, dog uden skade for svenske arvebesiddelser i lenene.

160. De preussiske stæder anmodede sommeren 1454 både Lybæk og hertug Adolf om at presse Christian til at tillade fri preussisk sejlads (HR II:4 nr. 221-22 (s. 157f), i begyndelsen af september indbød Lybæk de preussiske stæder til at deltage i det planlagte Kiel-møde 29/9 med Christian og brødrene og forhørte sig samtidig om, hvor stor bistand de preussisk-livlandske stæder kunne yde til bekæmpelse af kaperierne (HR II:4 nr. 297-98, 317).

161. Biskup er af samme mening (1970 s. 348).

162. HUB VIII nr. 406: »Jedoch hat uns seine gnade geschrieben – – – das wir den kaufman sollen underweisen, dat sie mit ihren gutenbergen seiner gnade feinden nicht besuchen«. Revals brev af 21/7 1455 (LUB IX nr. 250) var utvivlsomt svar på et tilsvarende brev fra Lybæk.

163. W. Christensen 1895/1974 s. 253-56. Flensborgmødet var vist ikke helt den store sejr for lybsk diplomati, som Daenell gerne vil se (II s. 172).

164. ST III s. 254.

Den 29. juli 1454 bekendtgør imidlertid Gustav Olofsson, at »min nådige herre kong Karl i Sverige« har »anamet mig i hans nådige gunst og kærlighed igen«, og jeg skal »med al ydmyg troskab og kærlighed« være ham »huld, tro, behjælpelig og bestandig med liv, gods og al magt – – – osv«. ¹⁶⁵ Gustav Olofsson havde atter skiftet herre og nu sluttet sig til Karl. Hans fader, hans broder, magister Knut Olofsson, hans hustrus to brødre, Staffan og Karl Bengtsson (Vinstorpa), samt morbroderen, rigsråd Simon Körning, garanterer for hans troskab. Gustavs »ydmyghed« og Karls »gunstige nåde« kan passende suppleres med brevets oplysninger om, at hr. Gustav havde fået panteret i 80 år i Älvsborg og Lödöse og tillige – som ny forlening – Örabro slot og by også med panteret i 30 år til i alt 30.000 Stockholmer mk. Hr. Gustav havde taget sin pris for sin »ydmyghed« og for det vigtige Älvsborg slot. Örabro len hørte til Dorotheas morgengavekrav, så en dansk erobring ville altså koste Gustav Olofsson panteretten. Heri havde Karl nok en vis garanti. ¹⁶⁶

Den 30. maj 1455 garanterer fem svenske højadelige, nemlig Erik Akselsen (Thott), Erengisle Nilsson (Hammersta), Arend Bengtsson (Ulv), Simon Körning og magister Knut Olofsson (Stenbock) for Gustav Olofsson, at han aldrig vil være Karl og dennes rige og undersætter til skade, og at han inden Skt. Olufsdag førstkommande (29. juli 1455) vil levere Karl Älvsborg tilbage eller indstille sig i Karls fangenskab i Stockholm. ¹⁶⁷

Hvornår og hvordan Gustav Olofsson har mistet Älvsborg, ved vi ikke. Men i juni 1455 var det i hænderne på Olav Nilsson, der var villig til at overdrage slottet til Christian mod at få Bergenhus tilbage for en seksårig periode. ¹⁶⁸ Med Olav Nilssons holdning til Bergenfarerne i erindring ville en sådan disposition ikke være så heldig for Christians nye forligspolitik over for de vendiske stæder. Imidlertid havde Christian ikke rigtig noget valg, da Karls aftale med Gustav Olofsson af 30. maj jo viser, hvilke interesser der ville blive sat ind fra svensk side for at vinde slottet tilbage.

At Olav Nilssons krav om Bergenhus er kommet ubelejligt og sikkert også har virket provokerende på Christian, er næppe tvivlsomt. ¹⁶⁹ Med

165. BSH III nr. 40. Citaterne ordrette, men ikke bogstavrette.

166. Om Örabro se Enemark 1981 s. 213f; samme i *Historie* 1982 s. 455, 473; jf. K. Kumlien: *Karl Knutsson i Preussen 1457-1464*. Sthlm. 1940 s. 45 note 1; G. Carlsson: »Karl Knutssons testamente«, SHT 63, 1943 s. 10 note 1.

167. BSH III nr. 41.

168. Ifølge den lybske krønike kom O.N. i besiddelse af Älvsborg ved list (CdS 30 IV s. 185f; jf. HR II:4 nr. 349 §7, nr. 348).

169. O.N.s senere bedrifter og skæbne, dramaet i Bergen 1455 og Christians holdning hertil skal ikke behandles her. Den hidtil udførligste undersøgelse heraf er stadig W. Christenssens (1895/1974 s. 258-86).

Gustav Olofssons aftale med Karl juli 1454 var Älvsborg vitterlig tabt for Christian, så Olav Nilssons erhvervelse af slottet åbnede trods alt positive udsigter, der næppe kunne være Christian imod.¹⁷⁰

Lybæk kunne 12. marts 1455 meddele Danzig, at Christian antagelig ville sende Oluf Akselsen og Olav Nilsson i søen til foråret.¹⁷¹ Hvis formodningen var rigtig, må Olav Nilsson altså stadig have fungeret i Christians tjeneste. I alt fald skulle Christian fra København i januar 1455 have et svar sendt til Olav Nilsson, broderen og bispen i Bergen, hvilket kongen bad Niels Eriksen og Claus Rønnov i Helsingborg om at videresende.¹⁷² Om det drejede sig om et forehavende, der havde relation til Älvsborg, kan naturligvis ikke siges, men Christian havde i alt fald kontakt til brødrene i månederne, der gik forud for forhandlingerne omkring Älvsborg, som Christian overtog og den 29. juni overdrog til Johan Oxe.¹⁷³

Samme dag anmodede Karl biskop Sigge i Strängnäs om at stille folk til rigets forsvar, da Christian med stor magt var kommet til Lödöse.¹⁷⁴ Nu gjaldt det åbenbart forsvaret af Östergötland. Med Tord Bonde på Axevall og Gregers Matsson (Lillie) på Rumlaborg kunne Karl dog håbe på, at sidste skanse i Västergötland endnu holdt.¹⁷⁵ Anlægget af Daneborg tyder på dansk angreb gennem Småland frem mod Jönköping, hvilket ville afskære de to borge.¹⁷⁶

Forsøget mislykkedes, da marsken Tord Bonde indtog Daneborg og foretog strejftog ind i Sunnerbo herred i Småland, hvor han arresterede Gustav Olofsson og beslaglagde dennes gods.¹⁷⁷ Om anklagen gjaldt kapitulationsaftalen i 1452 eller tabet af Älvsborg 1454/55 fremgår ikke, men Karl havde ikke længere brug for Gustav Olofsson, den »kongelige nåde« var brugt op.

170. Jeg er ikke enig med W. Christensen, der synes at mene, at O.N.s erhvervelse af Älvsborg svækkede Christians sag (1895/1974 s. 256).

171. HR II:4 nr. 333 (s. 249).

172. Miss I nr. 13; jf. W. Christensen 1895/1974 s. 257 note 1.

173. W. Christensen har vist, at O.N. var i København 27/4 1455 (1895/1974 s. 446f), hvor han muligvis kan have forhandlet med Christian, der antagelig var i byen (23/4 stadfæstede han herfra Bremens privilegier (HUB VIII nr. 397)). Om J.O. på Älvsborg HR II:4 nr. 348; jf. HUB VIII nr. 678.

174. BSH III nr. 42.

175. Axevall: KK v. 9533-36; Rumlaborg se C.G. Styffe: *Skandinavien under Unionstiden*. Sthlm. 1911 s. 215 note 1.

176. Daneborgs beliggenhed se Styffe 1911 s. 201; omtales i Lunds ærkebispeskrønike som Dæneholm ved Toftebro (*Scriptores Minores Historiæ Danicæ Mediæ Ævi* II. Udg. M.Cl. Gertz 1922/1970 s. 124-25).

177. G. Carlsson i SBL 5 s. 323. Om godset Edhrastad el. Eriksstad se Styffe 1911 s. 200.

Det er ellers ikke mange krigshandlinger, man hører om i 1455, navnlig ikke til lands. Før subsidiepengene fra Mengede faldt, havde Christian åbenbart ikke sold til at leje landsknægte. En dansk flåde til Weichselmundingen var, hvad højmasteren brændende ønskede sig. Men der er næppe grund til at forvente, at Christian skulle røre effektivt på sig, før et pengebeløb var faldet. Ganske vist sendte han en flåde til Baltikum og forsikringer om hjælpeaktioner.¹⁷⁸ En krigserklæring udstedte han allerede 1. juni 1455, men den polske konge modtog den nu ikke. Det var næppe andet end et stort paradenummer opført for højmasteren for at fremme subsidieudbetalingen.¹⁷⁹

Ordensmesterens forhandler, Hans von Jarsdorff, sendte 7. november en rapport om sine forhandlinger med kongen.¹⁸⁰ Først efter, at Christian den 7. oktober havde modtaget et subsidiebeløb, skete der åbenbart noget. Højmasteren modtog nu fra von Jarsdorff krigserklæringen til viderebefordring til Kasimir af Polen, unægtelig en besynderlig fremgangsmåde.¹⁸¹

Flåden var sendt i søen med 1.400 mand under Oluf Akselsen, Joachim Flemming, Mogens Ebbesen (Galt), Korfitz Rønnov og Timme Christiensen (Månestjerne). Men den havde nu ikke været ved Weichselmundingen til hjælp for højmasteren, hvilket kongen i vrede vendinger havde bebrejdet høvedsmændene efter hjemkomsten, beretter Hans von Jarsdorff i rapporten til højmasteren.¹⁸²

Høvedsmændene havde åbenbart selv fundet på i stedet at placere skibene i de livlandske farvande, i Öselsund og endog i Riga havn, hvorfra de – som omtalt – fordrede al sejlads til Sverige indstillet og åbenbart også var i stand til at få kravet overholdt.¹⁸³ Mon Christians vrede over for skibshøvedsmændene var andet end teatertorden til ære for von Jarsdorff?

Enten var von Jarsdorff meget naiv, eller også spillede han naiv.¹⁸⁴ Han kommer et sted til at røbe, at han har fået i kommission at leje 1.000 drabanter til den danske konge, vel sagtens for det subsidiebeløb, der nu om-

178. LECUB XI nr. 455 s. 370, nr. 461 s. 374f.

179. Om krigserklæringen af 1/6 1455 først kun sendt i kopi til højmasteren, der modtog den 10/8, mens Christian tilbageholdt originalen, se Lögberg 1935 s. 277-80.

180. LECUB XI nr. 468.

181. LECUB XI nr. 468 s. 381: At skibshøvedsmændene skulle have haft krigserklæringen til Polen med på søtoget, men undladt at aflevere den, anser Lögberg – sikkert med rette – for opdigtet af Christian (1935 s. 280f).

182. LECUB XI s. 381; jf. Lögberg 1935 s. 275f.

183. HR II:4 nr. 367, 369 §10, 373-76; jf. LUB IX nr. 250.

184. Han skrev bl.a. om Christian og Dorothea: »Niemand gönnt dem Orden mehr Gutes, als der König und die Königin«. Det var vist mere en forsikring om hans egen fortrinlige forhandlingsindsats hos Christian (LECUB XI s. 382).

sider var faldet.¹⁸⁵ Han var med andre ord gået i Christians tjeneste og kan følgelig ikke længere betragtes som ensidig forhandler for Ordensstaten. Han havde en dobbeltstilling.

Krigsåret 1456

Højmasteren Ludvig von Erlichhausens lejetropper havde taget de erobrede preussiske slotte i pant for deres sold, som højmasteren havde vanskeligt ved at skaffe til veje. Under disse forhold fik hans gode ven, kurfyrst Frederik af Brandenburg, pantessummen for Neumark hævet til 100.000 rh.gl. uindløselig i Frederiks levetid. Preussisk indløsning af Neumark var nu nærmest utopisk.¹⁸⁶ Kurfyrsten ville derfor gerne formidle dansk hjælp til højmasteren i henhold til den nu indgåede subsidieaftale mellem Christian og Mengede. I Ordensstaten ventede man sig meget af et dansk flådebesøg til Weichselmundingen for at spærre Danzig fra tilførsler ad søvejen og hindre byens kaperblokade mod højmasterens byer.¹⁸⁷

Problemet var, at forbundsaf-talen var beklagelig vag og upræcis i omtalen af Christians konkrete indsats, mens beløb og betalingsterminer for subsidier fremgik med pinlig nøjagtighed.¹⁸⁸ Trods Christians og von Jarsdorffs gentagne forsikringer om kongens iver efter at komme højmasteren til undsætning, var i alt fald kurfyrsten ikke blind for, at den dansk-svenske krig nu kunne risikere at påkalde Christians opmærksomhed i en grad, der nok kunne distrahere i det preussiske anliggende.¹⁸⁹

På et møde i Rostock i begyndelsen af marts 1456 mellem kurfyrst Frederik og Christian lovede denne selv at komme til Weichsel med en dansk flåde, så snart vejret tillod.¹⁹⁰ Frederik ville til gengæld søge at tilvejebringe en våbenstilstand for Christian med Karl, så danske stridskræfter kunne frigøres til togtet til Preussen. Man anmodede tillige Lybæk og de vendiske stæder, der havde repræsentanter på mødet, om at forsøge at udvirke en stilstand hos Karl.¹⁹¹

185. LECUB XI nr. 469. De 1.000 drabanter kunne måske lejes i godt et par måneder for det af Mengede betalte beløb.

186. J. Voigt 1863 s. 363; Lögdberg 1935 s. 286; Biskup 1970 s. 349f.

187. LECUB XI nr. 391 s. 329, nr. 402 s. 338; Lögdberg 1935 s. 260ff.

188. LECUB XI nr. 460 s. 373f; Lögdberg 1935 s. 282f; Biskup 1970 s. 348f.

189. Lögdberg 1935 s. 288f.

190. Om Rostockmødet se CdS 30 IV s. 193f; HR II:4 nr. 429-31; jf. W. Christensen 1895/1974 s. 291ff; Lögdberg 1935 s. 289.

191. HR II:4 nr. 433.

Christian kom ikke til Weichsel med en flåde i løbet af april måned, som han havde stillet højmesteren i udsigt, og på en fornyet anmodning svarede han 18. maj, at han rustede for ved midsommertid at begive sig til søs til Gotland. Med behændige omskrivninger antydede han, at dette tog ville tilsigte Ordensstatens fordel.¹⁹²

Samtidig opsøgte repræsentanter fra kurfyrsten og fra de vendiske stæder i maj Karl i Stockholm for at søge at tilvejebringe en våbenhvile.¹⁹³ Månøvren var ganske fiks set fra Christians synspunkt, for en våbenhvile forhindrede jo ikke en senere dansk erobring af Sverige. Som det var at vente fordrede Karl i stedet godkendelse af Vadstenaaftalen af februar 1455, der ville føre til en fredsslutning og dansk anerkendelse af Karls svenske styre. Dette havde de fremmede forhandlere selvfølgelig intet mandat til, så derved kom Karl til at stå som ansvarlig for, at fredsinitiativet brast.¹⁹⁴

På Rostockmødet havde Christian vist sig imødekommende mod de vendiske stæder. Han havde åbnet klagemuligheder mod en af Olav Nilssons kaperkaptajner, Nils Pedersson, der sad fængslet på Akershus, hvilket viste hans gode vilje til at håndhæve freden til søs uden de store kongelige omkostninger.¹⁹⁵ Han bekræftede i øvrigt rostrockernes privilegier i Oslo, Tønsberg og Viken for resten af sin levetid uden at spørge norske rigsråder.¹⁹⁶

Karl viste sig derimod afvisende, da hanseaterne under forhandlingerne i Stockholm klagede over nye toldkrav og afgifter på handelen i Sverige. Der er således ikke tvivl om, at Karl efter Stockholmmødet havde svækket sit forhold til de vendiske stæder, som han to år tidligere så aktivt havde forsøgt at få en alliance med.¹⁹⁷ De nye toldafgifter kan meget vel tænkes at være affødt af Karls trængte økonomiske situation som følge af udgifter til den krig, Christian havde påtvunget ham. Karl var trængt op i krog.¹⁹⁸

192. Lögdberg 1935 s. 290f.

193. CdS 30 IV s. 198f; HR II:4 nr. 434-36.

194. HR II:4 nr. 435, jf. nr. 428.

195. HR II:4 nr. 407; bemærk formuleringen: »verheisst die See auch fernerhin um des flensborger Vertrages und guder naburschapp willen nach Kräften zu befrieden«. Her pudsens den kongelige helgenglorie!

196. HUB VIII nr. 448 el. NGL 2.rk. II:1 nr.70; W. Christensen 1895/1974 s. 293f.

197. W. Christensen 1895/1974 s. 295ff; Lönnroth 1934/68 s. 299f; Kraft 1944 s. 52f; Olesen 1983 s. 79f.

198. Jeg har svært ved at se »Karls muligheder for at lægge pres på Kristian, som var nødsaget til at få en ordening i stand med svenskerne, førend han kunne indfri sine løfter om militær hjælp til den tyske Orden« (Olesen 1983 s. 81). Christians samvittighed over for Ordensstaten synes ikke at have plaget ham. Forhandlerne pressede Karl for at acceptere en våbenhvile. Men Karl ønskede en fred efter Vadstenaaftalen for at redde sit regime. Der var ingen, der forsøgte at presse Christian til at godtage Vadstenaaftalen. Karl stod som ansvarlig for, at forhandlingerne brast.

Midsommer gik hen uden, at den danske flåde kom afsted, og højme-steren sendte i juni fornyet anmodning om dansk hjælp nu stilet til kurfyr-sten af Brandenburg.¹⁹⁹ Den 25. juli betalte Mengede næste subsidieaf- drag på 200 mk. sølv og 1.000 rh.gl.²⁰⁰ Christians systematiske forhaling af opfyldelsen af *sin* part af aftalen med Ordensstaten stilles grelt i relief af de sideløbende forhandlinger med Frankrig i maj om et forbund vendt imod England og Sverige. Til trods for krigen mod Sverige og hjælpefor- pligtelser til højmeesteren lovede Christian ubekymret flådehjælp med 40- 50 skibe og 6-7.000 mand til fransk/dansk erobringstogt mod England, men mod fransk betaling af omkostningerne.²⁰¹ Christian solgte krigsflå- dehjælp, der lod sig udskrive, for at skaffe sig kontante pengemidler til le- jetropper. Da subsidierne fra Livland åbenbart var for små, betænkte Christian sig ikke på at pådrage riget nye store militære byrder, før løfter- ne til Ordensstaten var indfriet.²⁰²

Da anden subsidierate fra Mengede var i hus, lettede den danske flåde omsider i august – dog ikke med kurs mod Weichselmundingen. Flåde- togtet gjaldt Øland og et angreb på Borgholm, Karls personlige pantebe- siddelse varetaget af svigersønnen, Erik Eriksen (Gyldenstjerne).²⁰³

Beslutningen herom er antagelig vedtaget i rigsrådet engang i juni/juli, hvilket formentlig betød det endelige brud med Niels Eriksen, der endnu tituleres hofmester den 31. maj, men den 3. juli var han afløst af Erik Ot- tesen.²⁰⁴ Rosenkrantzernes krigskurs mod Sverige var vendt tilbage. Niels Eriksens afvisning af angrebet på broderen kommer tydeligt til orde i Christians brev 25. august om forsyninger til hæren, der nu belejrer Borg- holm: »Dog på den store trøst og gode tro, vi har til eder, at I ej lader os trænge fra Sverige for eders hjælps brøst skyld – – –«. ²⁰⁵ Men kongens »trøst og gode tro« til Niels Eriksen var åbenbart for optimistisk. Den 31. oktober må Dorothea rykke for de begærede forsyninger fra Niels Erik- sens len. Hun beder om og »byder« forsyningerne sendt »uførtøvet«,

199. Lögberg 1935 s. 292, se især note 36.

200. LECUB XI nr. 599 el. DCP nr. 57.

201. DCP nr. 55 især s. 63.

202. Lögberg 1935 s. 290 note 29.

203. Om Karls panteerhvervelse af Borgholm og Øland i 1440/41 se *Svenska Medeltidsrege- ster 1434-1441*. Utg. Sv. Tunberg. Sthlm. 1937 nr. 1226; jf. *Finlands Medeltids Urkun- der*. Utg. R. Hausen. Helsingfors 1910- (cit. FMU) III nr. 2396-97 s. 284f. I 1447 overtog E.E.G. Borgholm som len af Karl (SBL 17 s. 597).

204. Rep II nr. 611, E.O.R. med titel *magist. curie* er relator på Helsingørs privilegier af 3/7 1457 (*Danmarks gamle Købstadlovgivning* III s. 128). Olesen antager et rigsrådsmøde i Kbh. juni/juli (1983 s. 82).

205. Miss I nr. 19. Citat ordret, ikke bogstavret.

»såfremt I ej ville, at vor nådige herre skal fly af marken for eders forsmømmelses skyld, hans nåde og rigen til stor drabelig fordærv og skade«. ²⁰⁶

Slet så galt gik det nu ikke. I den sidste uge af september indgik Erik Eriksen en kapitulationstraktat om at udlevere Borgholm til Christian den 10. oktober »innen solbierge« (før solnedgang), om ikke Karl personligt havde undsat ham eller med magt kunne tvinge Christian til fred eller fordrive ham fra Øland. ²⁰⁷ Fristen var kort og måtte købes mod gisler til Christian og forbud mod yderligere befæstning af slottet eller kontakt med omverdenen uden Christians vidende. Det var diktat fra en overmægtig modstander. I traktaten nævnes Christian selv, hofmester Erik Ottesen, marsk Claus Rønno, flådechefen Oluf Akselsen og landsknægt-øverstens grev Ludvig af Helfenstein, som von Jarsdorff må have entret med, da han lejede drabanter til Christian fra Ordensstaten. ²⁰⁸

Efter kapitulationen førtes Erik Eriksen som fange til København. Adkomstbrevene til hans og hustruens omstridte arv efter Erik Turesson konfiskeredes og blev senere overdraget til Ture Turesson, der nu sikrede sig godset Krakerum. ²⁰⁹ Som høvedsmand på Borgholm udnævnte Christian Magnus Gren. ²¹⁰ Derimod lykkedes det efterfølgende angreb på Kalmar slot ikke. Slotsherren her var Karls svoger, Gustav Karlsson (Gumsehuvud), der skal have afværget angrebet ved at sende brandskibe imod den danske flåde. ²¹¹

Det beskedne subsidiebidrag fra Mengede var ikke nok til at finansiere togtet til Øland, så Christian måtte rejse penge ad andre kanaler. Den 23. juli udstedte Christian pantebrev til Erik og Iver Akselsens yngre broder, Filip Akselsen (Thott), på Tranekær slot med Langelands to herreder. ²¹² Og den 7. august – umiddelbart før flåden lettede – modtog kongen en sum, der omregnet svarede til mere end 5.000 mk.lyb. af sin unge hofsin-

206. Miss I nr. 20. Citat ordret, ikke bogstavret.

207. DCP nr. 60.

208. L.v.H. var oprindelig lejet af Danzig og oprørerne, men i sept. 1454 gik han over til Ordensstaten (P. Simson 1891 s. 33).

209. K.H. Karlsson 1908 s. XII-XIV, 5f, 18, 25f, 61f, 100, 102; jf. H. Gillingstam i SBL 17 s. 598.

210. Ericus Olai (i: *Scriptores Rerum Svecicarum Medii Ævi*. Utg. M. Fant. Uppsala 1818-76 (cit. SRS) II:1 s. 161).

211. StK v. 269-94. Olesen mener, at Blekinge under togtet er blevet tilbageerobret (1983 s. 86).

212. V. Lütken: *Bidrag til Langelands Historie*. Rudkjøbing 1909/1979 s. 548f. Pantebrevet er beseglet af Otte Nielsen foran sønnen med hofmestertitel. Rosenkrantzterne var tilbage i regeringsledelsen.

de.²¹³ Det må have været meget påtrængende for togtet, siden lenet måtte fratages den tidligere lensmand, Ditlev Reuentlov, der den 31. marts samme år fra Tranekær skrev til rådet i Lybæk og forsikrede, at han hverken driver eller har drevet sørøveri mod lybske skibe.²¹⁴ Reuentlov »blev gået«, og man aner, at Flensborgaftalerne med Lybæk har givet Christian et bekvemt motiv.

Det var ikke Christians eneste lån. Den 1. august 1456 fik Johan Bjørnsen kvittering for 700 mk.lyb., for hvilke han fik pant i Randers årlige byskat.²¹⁵ Den 28. maj 1456 vedtog Christian en forhøjelse af pantesummen på 2.000 mk.lyb. for Bygholm slot og Horsens købstad til Anne Mogensdatter (Munk), enke efter Henrik Knudsen (Gyldenstjerne).²¹⁶ Hvor stor en del af panteforhøjelsen, Christian har modtaget kontant til årets krigstogt, kan ikke klart ses, da fru Anne tillige gav afkald på hr. Henriks rettighed i Vejle købstad, der altså modregnedes.

Derimod tør fru Annes pantebrev ganske sikkert ses som en tilslutning til den krigspolitik, der førte til Niels Eriksens afgang som hofmester til fordel for den unge Erik Ottesen, der netop var blevet fru Annes svigersøn. Erik Ottesens ægteskab med Sofie Henriksdatter tør dateres før 13. januar 1456, dog næppe ret meget før, da en alliance med Rosenkrantzernes på Bjørnholm næppe var den gamle Henrik Knudsens ønsketænkning.²¹⁷ Var det et led i isoleringen af Niels Eriksen, hvis unionspolitik for Christian kun tålte som et uundgåeligt onde? Men denne politik havde i alt fald heller ikke Otte Nielsens og Claus Rønnovs tilslutning. Hvor stod Thottslægten?

Det synes meget vanskeligt at tage Christians uhyre aktive flådeadmiral, Oluf Akselsen, til indtægt for en antikrigspolitik. Ølandstogtets største bidrag fra Filip Akselsen (og måske andre af slægten) taler rigtig nok heller ikke for, at Thottslægten generelt skulle have afskrevet Christians krigspolitik.²¹⁸ Uanset hvilke politiske tanker Åge Akselsen måtte have haft bag Elins ægteskab, så faldt de jo bort med Tord Bondes død i be-

213. Rep II nr. 637. Omregning af lånet se H. Christensen 1983 s. 79, 323, jf. bilag 8 s. 368. For beløbet ville muligvis kunne lejes 600 mand i ca. 10 uger (jf. omregning foran note 100).

214. LUB IX nr. 333.

215. Rep II nr. 634-35.

216. Rep II nr. 609.

217. Om ægteskabet se DM 3. rk. III, s. 300. H.K.G. var død 13/1 1456, men omtales i live 21/7 1455 (DM 3. rk. III, s. 299).

218. Også den yngre broder, Laurids Akselsen, indskød et beløb i pantesummen (Lütken 1909 s. 521 Kap IV note 1).

gyndelsen af 1456, og dermed forsvandt utvivlsomt hovedaktøren i en svensk trussel imod Sydnorge.²¹⁹

Man bør næppe se bort fra, at lån til Christians krigsførelse mod pant i len og slotte kunne være en tillokkende årsag til støtte til den kongelige krigspolitik. Den 17. marts 1455 fik Eggert Frille forøget sin pantesum med 800 rh.gl. i lenet Ore birk, der nu tillige suppleredes med Skam herred, og uindløseligheden forlængedes til også at omfatte datterens arvinger i tre år efter hendes død.²²⁰ Der henvises til udgifter, hr. Eggert havde haft som kammermester »til vort og rigens behov«. Om beløbet også omfattede kontant udbetaling til krigsformål i 1455, kan ikke ses, men tidspunktet samtidig med forhandlingerne med kurfyrsten omkring en fornyelse af subsidieaftalen med ordensmesteren var i alt fald utrolig heldigt valgt; hr. Eggert var jo en såre økonomisk omsorgsfuld mand.

Selv om vi desværre mangler pantebreve til at tidsfæste kongens indgåede forpligtelser, kan man ikke udelukke, at flere pantesummer eller forøgelse af gamle pantebehæftelser kan være indgået med henblik på Christians genoptagelse af krigen mod Sverige i 1455/56. I februar 1459 stadfæster kongen udtrykkeligt »de pantebreve« på Sallinge og Sunds herreder, som Claus Rønnov allerede har og giver ham yderligere gunstbevisninger i forbindelse med pantelenene.²²¹ Det er unægtelig nærliggende at tænke på lån i forbindelse med krigen 1455/56, som jo havde markens ubetingede støtte.

Peder Hogenskild havde slottet Hagenskov og Båg herred i pant for 2.000 rh.gl. Pantesættelsen er sket under Christian, hvornår vides ikke; men det er vist ikke urimeligt at placere det før 1457, så krigsudgifter 1455/56 melder sig som en nærliggende mulighed.²²²

Det ser ikke ud til, at kongen har haft vanskeligt ved at rejse lån til sin krigsførelse hos sine rigsråder og i højadelsslægter mod pant og mere eller mindre uindløselighed i lenene.²²³ Disse långivere må betragtes som støtter for Christians krigspolitik mod Sverige i årene 1455/56.

219. StK v. 8-88 (truslen mod Norge), v. 149-212 (Tords drab); jf. G. Carlsson i SBL 5 s. 323f; Olesen 1983 s. 77.

220. Rep II nr. 456; jf. E.F.s tidligere pantebrev på Ore birk af 19/4 1450: uafløst i E.F.s, hustruens og datterens levetid (Rep I nr. 7970); jf. H. Christensen 1983 s. 78f.

221. DCP nr. 83; jf. H. Christensen 1983 s. 78f.

222. H. Christensen 1983 s. 219f; note 13, jf. s. 282. Også Olesen antager, at P.H. har støttet kongens krigspolitik (1983 s. 84).

223. H. Christensen påpeger, at Oluf Akselsen må have haft pant i Visborg før sin død i sept. 1464 (1983 s. 81 m. note 48 s. 330). Åge Akselsen havde stort pant i Varberg 1464 (se Lönnroth i *Scandia* XI, 1938 s. 165f note 1), men hvor langt panterne rækker tilbage i Christians tidlige regering, kan ikke afgøres (H. Christensen s. 81, jf. s. 327).

Oprøret mod Karl januar 1457

I begyndelsen af januar 1457 fejrede Karl i Stockholm bryllup for Nils Bosson (Sture), søn af Bo Stensson (Natt och dag), og Birgitta Karlsdatter (Bonde), søster til den dræbte marsk. På et samtidigt rigsrådsmøde kom det til sammenstød mellem kongen og ærkebispens, der skal have krævet erstatning for tab og skade under krigen mod Danmark. En retsafgørelse synes at være gået kongen imod.²²⁴

Da Karl kort efter drog sydpå for at generobre Øland, rejste ærkebispens oprør og fik tilslutning fra almuen i Uppland, Dalarne og de omliggende landskaber. Ved efterretning herom vendte Karl om og arresterede lensmanden på Nyköping slot, Erik Akselsen.²²⁵ Karl blev dog den 10. februar overrasket i Strängnäs af oprørerne og flygtede til Stockholm, der indesluttedes af ærkebispens hær få dage senere. Karls tilbud om forhandlinger blev afvist, og natten mellem 23. og 24. februar flygtede han til Danzig.²²⁶

Den 1. marts gav Karl i Danzig en skriftlig redegørelse for oprøret imod ham og bad Danzig skrive og opfordre svenskerne til forhandlinger med ham.²²⁷ Karl måtte komme eventuel indkaldelse af andre fyrster (Christian) i forkøbet. Dagen efter skrev Danzig til de andre Østersøstæder og vedlagde Karls redegørelse. Lybæk opfordredes til at skrive til det svenske rigsråd for at få et forlig i stand mellem Karl og rådet.²²⁸ Karl var nu villig til at stadfæste de hanseatiske privilegier, og Danzig advarede Lybæk om, at ordensmesteren i Livland ville underkaste sig Christian, hvis denne blev konge i Sverige, hvilket ville bringe Novgorodhandelen i fare. Lybæk skulle både lokkes og skræmmes fra en alliance med Christian, hvilket Karl og Danzig kunne enes om.

Der blev ingen forhandlinger mellem Karl og det oprørske rigsråd, der nok skulle betakke sig. Blandt sine hovedfjender i rådet fremhævede Karl selv ærkebispens, bisp Sigge i Strängnäs, bisp Olof i Vesterås, Jon Karls-

224. Beretning om ærkebiskedens mordplaner mod Karl (StK v. 333-78) er afvist af Karin Hagnell (i: *Sturekrönikan 1452-1496. Studier över en rimkrönikas tillkomst och sanningsvärde*, Lund 1941 s. 176ff); Gillingstam 1952 s. 366f; Olesen 1983 s. 87. Her følges Ericus Olais beretning (SRS II:1 s. 161f), jf. E. Lönnroth: »Ericus Olai som politiker«, *Kungl. Human. Vetenskaps-Samf. Upps. Årsbok* 1952 s. 149-71).

225. SRS II:1 s. 162; CdS 30 IV s. 216.

226. StK v. 465-514; CdS 30 IV s. 216f; jf. Hadorph II s. 203ff; HR II:4 nr. 512 s. 374, 384; se Gillingstam 1952 s. 368f.

227. HR II:4 nr. 511-12.

228. HR II:4 nr. 513.

son (Färla), Erik Nipertz, Fader Ulvsson (Sparre) og Magnus Bengtsson (Natt och dag). Af disse havde i alt fald Jon Karlsson, Erik Nipertz og Fader Ulvsson tidligere støttet Karl.²²⁹

Rigsrådets udlægning og motivering for oprøret kom den 11. marts fra Stockholm stilet til hansestæderne ført i pennen af de tre bisper og undertegnet af 19. verdslige råder.²³⁰ Foruden de fire forannævnte opregnes Erik Akselsen, Karl Magnusson (Eka), Gustav Olofsson (Stenbock), Simon Körning, Eskil Isaksson (Baner), Åke Jönsson (Svarteskåning) og Gregers Matsson (Lillie), der alle tidligere havde støttet Karl. Til ærkebispens familiekreds hørte brødrene Krister og David Bengtsson og fætterne Erik og Finvid Nilsson, sønner af Nils Jönsson, samt morbroderen, Johan Kristersson (Vasa).

I brevet beskyldes Karl for at have tiltvunget sig tronen med magt og brudt unionsaftalerne, som han selv havde beseglet, regeret imod kirken og ridderskabet, som han havde berøvet gods og for en dels vedkommende jaget ud af landet. Hans fogeder havde udpint almuen og opkrævet nye og tunge toldafgifter af købmændene. I et vidtløftigt svar af 13. april til de vendiske stæder bestred Karl alle påstande og bad hansestæderne få de oprørske råder til at komme til Danzig og lade deres klager pådømme af kong Kasimir, Karls få navngivne svenske tilhængere, samt Danzigs råd og sendebud fra de vendiske stæder.²³¹ Et sådant forslag var selvsagt håbløst. Hvad var egentlig baggrunden for oprøret?

Rigsrådsbrevet af 11. marts er naturligvis tendentiøst; men Karlskrønikens og Sturekrønikens gentagne påstande om ærkebispens og bisp Sigges forræderianslag mod Karl, der storsindet tilgiver hver gang, kan nu heller ikke rigtig bruges til noget.²³² Lönnroths vurdering er konstruktiv, når han påpeger, at det var Karls isolerede udenrigspolitiske situation og krigsomkostningerne, der tvang ham til at presse rigets ressourcer gennem godsreduktioner, skatteudpining og krigskontributioner, der ramte både almuen og kirken, fra tid til anden også dele af aristokratiet.²³³ Godsreduktionen 1453 gav således anledning til protest fra ærkebispens på kirken vegne over domstolens manglende kompetance i kanonisk synsvinkel.²³⁴

229. HR II:4 nr. 513 s. 375.

230. HR II:4 nr. 515-16. Enkelte fejl i navneskrivningerne.

231. HR II:4 nr. 520, især s. 385.

232. KK v. 8309-16, 9131-60; StK v. 219f, 327-37, 405-12; jf. Lönnroth 1934/68 s. 310ff; Hagnell 1941 s. 175-79.

233. Lönnroth 1934/68 s. 308f, 314ff.

234. Lönnroth 1934/68 s. 318.

Domsakten i forræderisagen mod »västgötaherrerne« fra september 1453 viser også en domshandling, der ikke var uangribelig.²³⁵ Dens hovedformål var formentlig godsplyndring og propaganda. Men den lod sig kun gennemføre af et snævert og kynisk partistyre, der uvægerligt måtte skabe uforsonlige fjender. En presset politik, der måtte give bagslag.

Hvis Karl under sit kongevalg i 1448 fik grænseadelens opbakning på sin propaganda, at Erik af Pommern ville betyde krig mod Danmark, må netop grænseadelen være blevet skuffet under Karls regime.²³⁶ Danske indfald og erobringer truede deres godsbesiddelser, og deres aftaler med Christian for at beskytte godserne resulterede i Karls forræderiprocesser. Karls direkte brud med Magnus Gren i 1450, med Ture Turesson i gods-sagen i 1451, fortsat af forræderiprocessen 1453, der tillige ramte Eggert Krummedige, Skarabispen, Bengt Gustavsson, lagmændene Bengt Gylta og Arvid Svan, samt Laurens Snakenborg, Martin Svan og Bengt Andersson, i 1455 fænglingen af Gustav Olofsson, i 1457 af Erik Akselsen, skabte en voksende uforsonlig modstanderkreds blandt grænseadelen.

Slægtskredsen Oxenstierna-Vasa og brødrene Bengt og Bo Stensson (Natt och dag) var utvivlsomt Karls modstandere i 1448; men de må have affundet sig med hans valg.²³⁷ Bo Stenssons søn, Nils Bosson (Sture), og Bengt Stenssons svigersøn, Arend Bengtsson (Ulv) var blandt Karls tilhængere efter hans flugt i 1457.²³⁸ Derimod må hr. Bengts søn, Magnus Bengtsson (Natt och dag) antagelig henregnes til oppositionen mod Karl.

Da brødrene Bengt og Nils Jönsson (Oxenstierna) døde 1450/51, blev ærkebispens slægtskredsens naturlige leder. I marts 1449 tilbagekøbte Karl en større godsmængde, som drosten Krister Nilsson (Vasa) tidligere havde købt af Karls familie.²³⁹ Handelen affødte utvivlsomt bitterhed blandt drostens arvinger, hvortil også ærkebispens og hans brødre hørte.²⁴⁰ Oxenstierna-Vasa-kredsens politiske modsætning til Karl, der gik bagom kongevalget 1448 helt tilbage til konflikten mellem drosten og Karl i slutningen af 1430'erne,²⁴¹ smeltede nu sammen med kirkens stigende utilfredshed med Karls styre og direkte godsstridigheder. Karls godsgridskhed og

235. BSH III nr. 31; se Enemark i *Historie* 1982 s. 469-73.

236. Enemark 1981 s. 98f, 102, 237f; samme i *Historie* 1982 s. 454f.

237. Enemark 1981 s. 100f.

238. N.B.S. nævnes blandt Karls tilhængere i Danzigs brev 2/3 til svenske rigsråder (HR II:4 s. 375 note 1); A.B.U. holdt Stockholm slot til Karl efter hans flugt (ST III s. 262).

239. S. Bring: *Samling af åtskilliga Handlingar och Påminnelser i Svenska Historien* II. Lund 1751/58 s. 233-41. Slægtstavler se Gillingstam 1952 s. 244; Enemark 1981 tvl. V-VII.

240. Gillingstam 1952 s. 247-52, især s. 251.

241. Gillingstam 1952 s. 219ff; Enemark 1981 s. 35-42.

udplyndring af kirken havde sikkert sin baggrund i svigtende økonomiske ressourcer over for Christians krigstrussel, der utvivlsomt var et spørgsmål om Karl-regimets overlevelse.

Karl kunne omsætte alt i penge. Fangers løskøb var omsat i betydelige beløb, der ofte krævedes udredet af kautionister i Sverige. Den 20. januar 1457 måtte således Erik Nipertz, Simon Körning, Staffan Ulvsson (Ulv), Arend Bengtsson (Ulv), samt brødrene Johan og Nils Kristersson (Vasa) love at udrede 1.000 rh.gl. for løskøb af Erik Krummedige, der var broder til Erik Nipertz' hustru og Johan og Nils Kristerssons moder samt til Simon Körnings og Arend Bengtssons svigermoder.²⁴² Den slags var næppe populært, og det kunne ramme bredt i aristokratiet og være med til at sætte ondt blod.

Oxenstierna-Vasa-kredsens magtkoncentration i rigets centrale landskaber og interessefællesskab med kirken gjorde den sikkert farligere for styret end modsætningen til grænseadelen, der måtte søge til Christian, og derfor lettere kunne forræderistemples i Karls ihærdige propaganda. For virkningen af denne propaganda kunne ægteskabet mellem Krister Bengtsson (Oxenstierna) og Magnus Grens datter Märta i oktober 1450 blive farlig.²⁴³ Den urørlige opposition turde åbenlyst søge kontakt med og legalisere de landflygtige kredse. Claus Rønnovs ægteskab med Birgitta Kristersdatter 1454 viser også kredsens fortsatte kontakt til Ture Tureson.

Strängnäsbispen Sigge Ulvsson (Sparre) og broderen Fader Ulvsson hørte i 1457 til Karls bitreste modstandere. Allerede i januar 1452 greb Karl ind i deres arveproces til fordel for modparten, Åke Jönsson (Svarteskåning), der knyttedes tættere til Karl.²⁴⁴

Erik Akselsen indgik ca. 1455 sit andet ægteskab med Elin Gustavsdatter (Sture), der var søsterdatter til Strängnäsbispen og Fader Ulvsson. Elins søster Birgitta ægtede omtrent samtidigt ærkebispens yngre broder, David Bengtsson (Oxenstierna).²⁴⁵ Ærkebispens anden yngre broder, Arvid Bengtsson (Oxenstierna), havde ligeledes i begyndelsen af 1450'erne ægtet en søster til Åke og Ture Jönsson (Svarteskåning), typiske repræsentanter for grænseadelen, der siden 1448 havde støttet Karl. Ture blev lagmand i Västergötland, Åke lensmand på Ringstadaholm.²⁴⁶ Deres

242. Bring II s. 243-46; Rep II nr. 2644; jf. Gillingstam 1952 s. 366 note 87.

243. SRS II:1 s. 161; Lönnroth 1934/68 s. 311, 319; Gillingstam 1952 s. 359.

244. Lönnroth 1934/68 s. 315, jf. også s. 317.

245. Gillingstam 1952 s. 349-53.

246. Gillingstam 1952 s. 345-49; jf. Enemark 1981 s. 96.

moster var gift med Fader Ulvsson (Sparre), hvis søn Nils Fadersson (Sparre) nu indgik ægteskab med en datter af Nils Jönsson (Oxenstierna).²⁴⁷ Det er klart, at disse ægteskaber kan have gjort det lettere for folk som Erik Akselsen, Fader Ulvsson og Åke Jönsson, der tidligere havde støttet Karl, at svinge over til oprørsgruppen efter Karls fordrivelse, således som kilderne dokumenterer, at de har gjort.

Erik Nipertz var gift med Karl Kristerssons (Vasa) enke, Ebba Krummedige, og således stedfader til Karl Kristerssons unge sønner Kettil, Johan og Erik Karlsson (Vasa). Under den første krig 1452 støttede Erik Nipertz dog Karl og var – som Erik Akselsen – tilsyneladende højt betroet.²⁴⁸ Siden Karl i to skrivelser i 1457 udtrykkeligt nævner ham blandt sine hovedfjender, må han altså have knyttet sig til ærkebispens kreds. Hans datter, halvsøster til Kettil, Johan og Erik Karlsson ægtede i disse år Erik Nilsson (Oxenstierna), en fætter til ærkebispens.²⁴⁹

Christians vej til Sveriges trone

Den 12. marts 1457 stadfæstede rigsrådet Stockholm bys privilegier og forlenede byen med Sollna og Brännkyrka sogne til »wij faom en rätt hulan herre igen« og lover tillige at anbefale, at den nye konge vil bekræfte denne forlening.²⁵⁰ Den 21. marts forpligtede rigsrådet sig til at sørge for, at Jöns Bengtsson fik dækning for sine udgifter i forbindelse med fordrivelsen af Karl »förre än wy nagen herre eller konung antaghom i Swerigis Riike«. Ærkebispens fik tillige livstidsforlening med Stäket, hvilket rigsrådet forpligtede sig til at søge at udvirke den nye konges stadfæstelse af.²⁵¹ Det var altså tanken at vælge en ny konge.

Ærkebispens kalder sig ganske vist den 12. marts »Sweriks förste«, den 25. marts »Sueriges Rikes wppa thenna tiidh Höfuitzman och forstendere« og den 30. april »Sueriges Rikes förste oc oppa thenna tiidh höfuitzmann oc forstendere«, hvilken titel i forskellige varianter gentages i skrivelser 30. maj og 16. juni.²⁵² Anvendelsen af hovedsmands- og rigsfor-

247. Gillingstam 1952 s. 346-48, 352.

248. Enemark i *Historie* 1982 s. 453, 458, 463, 472; Lönnroth 1934/68 s. 319.

249. HR II:4 nr. 513 s. 375, nr. 520 s. 385; BSH III s. 121, 123; jf. Gillingstam 1952 s. 347, 352.

250. *Privilegier, Resolutioner och Förordningar för Sveriges Städer*. Utg. N. Herlitz. I. Sthlm. 1927 nr. 137-38 s. 136f.

251. Hadorph II s. 199.

252. Gillingstam 1952 s. 372f.

standertitlen er klart kædet sammen med et midlertidigt interregnum. Det var *ikke* hensigten at gøre ærkebispens regentposition permanent. Derfor taler også, at Erik Akselsen den 1. maj kalder sig »rikesins mz werdogan fadher ärkebiscop Jöns forstandere«. ²⁵³ Altså en slags dobbelt rigsforstanderskab.

Samtiden kan vanskeligt have forestillet sig andet kongsemne end Christian. Ikke uberettiget har man villet se Erik Akselsens placering i rigsforstanderskabet som et forsøg på kontakt til Thottslægten. Da Karl i en rundskrivelse af 23. april til Østersømagterne redegjorde for de svenske rådets forræderi, hævdede han, at ærkebispens allerede under Stockholms belejring i februar havde erklæret sig edeligt forbundet med kong Christian og hans folk, hvilket dog ikke kan bekræftes fra andet kildemateriale. ²⁵⁴ Ærkebispens hævder tillige – ifølge Karl – at have skrevet til Oluf Akselsen og Magnus Gren, som i løbet af kort tid ventedes til Stockholm. Sturekrøniken vil vide, at Oluf Akselsen skriftligt tilkaldt af ærkebispens kom til Stockholm med en flåde fra Gotland mindre end 14 dage efter Karls flugt. ²⁵⁵

Oplysningerne underbygger naturligvis Karls påstand om forræderi og kunne derfor godt – som andre tilsvarende påstande af samme observans – med rimelighed betvivles. En henvendelse til Christian selv på dette tidlige tidspunkt er måske mindre sandsynlig. Men den store risiko, som ærkebispens utvivlsomt løb med oprøret, gør det dog vist rimeligt at antage, at han næppe har opereret helt uden sikkerhedsnet. Med hans tilnærmelse til Oluf Akselsens broder, og hans egen broders svogerskab til Magnus Gren, virker Jöns Bengtssons henvendelse til netop disse to personer unægtelig såre nærliggende, specielt da disse lensmænd på Visborg og Borgholm rådede over de flådeenheder, der ville kunne bringe Karls position i Stockholm til fald og – som efter Karls flugt til Danzig – kunne beskytte byen mod hans eventuelle restitutionsforsøg med flådestyrker fra Danzig-Polen. ²⁵⁶

253. Gillingstam 1952 s. 373; Sjögren 1950 s. 74 note 1. Muligvis tør dette dobbelte forstanderskab føres tilbage til 20. marts (Lönnroth 1934/68 s. 322).

254. Hadorph II s. 202: »swerlichen vorsprachen vnde vorsegelt mit Koninge Christierno vnde den seynen«.

255. Hadorph II s. 205; StK v. 569-76.

256. O.A.s flådes ankomst formodes at have forårsaget slottets kapitulation (Kumlien 1940 s. 30; S. Kraft: »Jöns Bengtsson (Oxenstierna), den vendiska hansan och 1457 års tronskifte«, *Kyrkohistorisk Årsskrift* 40, 1940 s. 245; Gillingstam 1952 s. 375). Olesen fremhæver betydningen af slottets fald, før søtrafikken åbnedes, og at dansk belejring fra søsiden ville vanskeliggøre Karls undsætningsmuligheder (1983 s. 95, 97).

Sturekrøniken fortæller, at man efter Oluf Akselsens ankomst skrev til Christian og bad ham komme til Sverige.²⁵⁷ Til støtte for denne oplysning hævder Christian selv i 1470 at være indkaldt af ærkebispens og andre biskoper »oc mene Rijkens Radh i Sverige«. ²⁵⁸ Heraf fremgår også, at råderne Jon Karlsson (Färla) og Fader Ulvsson (Sparre) sendtes som forhandlere til Christian i København.²⁵⁹

På København slot udstedte Christian den 1. april en forsikring til svenskerne, hvis de valgte ham til svensk konge, om at respektere alle love og sædvaner, bekræfte privilegier, og holde alle indgåede unionsaftaler, lade alle svenskere beholde deres godser i Danmark og Norge, overdrage Borgholm, Øland og Älvsborg med al rettighed til Sveriges krone samt anerkende den rettighed, som Sverige måtte have haft, til Visborg og Gotland før krigens udbrud. Brevet medbesegledes af brødrene Moritz og Gerhard og 12 tilstedeværende danske og norske rigsråder. Den 3. april udstedte han de samme forsikringer nu beseglet tillige af hertug Adolf, brødrene og 30 danske rigsråder.²⁶⁰ Det er rimeligt at kæde disse to forsikringer sammen med Jon Karlssons og Fader Ulvssons forhandlinger med Christian i København.²⁶¹

Herom fortæller den lybske krønike, at de svenske forhandlere tilbød Christian den svenske trone mod, at han beseglede fire artikler: 1) at han ikke ville opholde sig i Sverige, men få skatten sendt årligt til Danmark, 2) at han kun skulle have to slotte i Sverige til sit behov, men tildele de øvrige til svenskere af de ældste slægter, 3) at han ikke ville sætte danske og tyske, men kun svenske på slottene, og 4) at han skulle afskaffe alle kong Karls usædvanlige told og skatter og ikke indføre nye afgifter hverken for købmænd eller almue.²⁶²

William Christensen stiller sig mistroisk over for disse artikler, som jo slet ikke genfindes i Christians to forsikringskrivelser. Den første artikel strider ligefrem imod de standpunkter, svenskere ved andre lejligheder har hævdet.²⁶³ Jöns Bengtsson ville undgå, at Christian fik den svenske

257. StK v. 572-80.

258. Hadorph II s. 257.

259. Lönnroth har overset Christians brev 1470 og mangler derfor navnene på de svenske forhandlere (1934/68 s. 326); jf. Kumlien 1940 s. 35; Gillingstam 1952 s. 375.

260. Hadorph II s. 194-97 el. ST III nr. 495 a-b. W. Christensen har korigeret dateringen fra 25/3 til 1/4 (1895/1974 s. 303 note 3).

261. Gillingstam har påvist, at med den ændrede datering (se foregående note) kunne forhandlerne, der var i Stockholm 21/3 nå frem til København før Christians forsikring 1/4 (1952 s. 376 note 145).

262. CdS 30 IV s. 218f.

263. W. Christensen 1895/1974 s. 304.

trone med erobrerens ret, så tabte landskaber kunne blive følgen, mener Lönnroth. Han ser i Lybæk oprørspartiets naturlige forbundsfælle og peger på Stockholmborgeren Henning Pinnows sendefærd til Lybæk den 11. marts.²⁶⁴ Derfor godtager Lönnroth den lybske krønikes udsagn. Christian gik i København ind på artiklerne, men afviste – ifølge krøniken – at lade lybske repræsentanter følge med til Stockholm, og hermed faldt – ifølge Lönnroth – ærkebispens omhyggeligt opbyggede alliance sammen.²⁶⁵ Salomon Kraft går et skridt videre og vil ligefrem identificere krønikens artikler med Jöns Bengtssons og oprørspartiets unionsprogram.²⁶⁶

Kjell Kumlien afviser at lade oprørspartiets eventuelle konstitutionelle magtkamp med Christian belyse gennem den lybske krønike, hvis forfatter kan være forkert underrettet, mener han. Han påpeger, at Lybæk ikke modtog nyheder fra Stockholm i syv uger fra 10. maj til 27. juni, hvilket må siges at tale imod, at nordisk politiks pulsslag skulle være nøjere overvåget i Lybæk i denne periode.²⁶⁷

Christensen og Kumlien kan med rette undre sig over den lybske krønikes artikler, der unægtelig virker lidt antikverede. Artikel 2 om begrænsningen af kongelige slotte til to må være hentet fra Stockholmforliget oktober 1435 mellem Erik af Pommern og den daværende oprørsbevægelse.²⁶⁸ Artikel 3, der forbyder at sætte danske og tyske, men kun svenske på slottene, tager udgangspunkt i samme problemstilling, der var aktuel i 1430'erne, men næppe i 1450'erne, hvor de udstødte »västgötaherrer« udgjorde en potentiel lensaftagergruppe, som Christian trygt kunne betro svenske len. Hvis Jöns Bengtsson – som Lönnroth antager – var så bekymret ved tanken om afståelse af svenske landskaber i tilfælde af Christians erobring af den svenske trone, må man undre sig over, at dette punkt slet ikke bliver berørt i de artikler, som Kraft ellers formoder skulle være ærkebispens unionsprogram. Christians tilbud angående Borgholm, Øland, Älvsborg, Visborg og Gotland rører unægtelig lidt mere aktuel situationsfornemmelse.

Henning Pinnows rejse til Lybæk skulle sikre oprørsregeringen greb om Karls ejendom i byen, næppe indgå alliance vendt imod Christian.²⁶⁹ Hvis Jöns Bengtssons oprørsparti mente at have brug for allierede til at

264. Lönnroth 1934/68 s. 324f. H.P.s rejse til Lybæk se HR II:4 nr. 515 s. 377.

265. CdS 30 IV s. 219; Lönnroth s. 326.

266. Kraft 1940 s. 238-53, især s. 243, 248f.

267. Kumlien 1940 s. 30-40, især s. 37, 39; jf. HUB VIII nr. 592 s. 388.

268. ST III nr. 473 a. Også Olesen (1983 s. 102) har påpeget dette forbillede for art. 2.

269. HR II:4 nr. 515. H.P. var købmand, ikke politiker. Et tilsvarende brev afgik til Danzig (HR II:4 nr. 516) og muligvis til andre hansebyer; jf. Kumlien 1940 s. 35.

dæmme op for Christians magtudfoldelse, har det sikkert været mere nærliggende for disse aristokrater at udnytte de kontakter, de vitterligt havde til deres danske rigsrådskolleger.²⁷⁰

Den 13. april meddelte Christian Lybæk, at han nu straks rejser til Sverige; men 15. og 16. maj er han dog endnu i København.²⁷¹ Kort derefter må han dog have tiltrådt rejsen, siden han ved pinsetid i begyndelsen af juni ankom til Stockholm skærgård med en stor flåde.²⁷² I en proklamation af 3. juni forklarede han, at han var kommet for at beskytte svenskerne mod Karl, som rygtevis havde ladet forstå, at han med polsk hjælp ville angribe Sverige.²⁷³

Antagelig omkring den 16.-17. juni samledes svenske stormænd, åndelige som verdslige i Stockholm, og den 22. juni udstedte Christian en ny forsikring i fald han valgtes til svensk konge, tillige beseglet af Erik Ottesen, hofmester, Oluf Akselsen, flådechef, Claus Rønnov, marsk og Eggert Frille.²⁷⁴ Han gentog tilsagnene fra april, dog undtagen Halmstadunionsakten fra maj 1450, som nu erklæres død, naturligvis på grund af den valget, den tillægger Karl og dennes eventuelle sønner. Men tillige lover Christian nu, at hverken han eller hans dronning skal købe eller tilpante sig adeligt gods. Her kom Oxenstierna-Vasa-slægtens reaktion på Karls genkøb i 1449 af Krister Nilssons arvegods. Christian lover tillige ikke at bortforpante kronens slotte, land eller len uden, at det årlige afkast skal gå af i pantesummen. Ingen ulovlig skat eller tyngelse skal lægges på Sveriges indbyggere, og efter hans kroning skal han med rigsrådene i de tre riger »forrame een dagh oc stadh«, hvor Gotlandsspørgsmålet og andre konfliktpunkter rigerne imellem skal afgøres. De nye tilsagn vidner om, at forudgående forhandlinger må have fundet sted.

Den 23. juni skete valget, den 24. indtoget i Stockholm og hyldningen ved Mora sten. Den 2. juli forrettedes kroningen i Uppsala domkirke af biskop Sigge af Strängnäs.²⁷⁵ Når dette ærinde – højst bemærkelsesvær-

270. Kumlien fastslår vist med rette, at kilderne underbygger, at J.B.O. og hans partigængere antagelig indledte forhandlinger med Christian uden hanseatisk medvirken (1940 s. 39). Også Gillingstam gennemhuller Krafts argumenter (1952 s. 375f). Et andet synspunkt hos Olesen (1983 s. 102f).

271. LUB IX nr. 433 s. 431; *Kjøbenhavns Diplomatarium*. Udg. O. Nielsen. IV Kbh. 1879 nr. 70; *Regesta diplomatica historiæ danicæ* I:2. Kbh. 1847 nr. 3992-93.

272. SRS II:1 s. 163. 9/6 var brødrene Oluf, Erik, Iver og Filip Akselsen i Djurhamn i Stockholms skærgård (Rep II nr. 737); jf. StK v. 600-04.

273. ST III nr. 495 c; jf. Kumliens vurdering (1940 s. 38f).

274. ST III nr. 495 d el. Hadorph II s. 197-99 (Christians forsikring); StK v. 629-31 (svensk stormandsmøde i Stockholm); jf. Gillingstam 1952 s. 377.

275. Her følges *Annales Holmienses* (SRS III:1 s. 27); jf. Hagnell 1941 s. 187f.

digt – ikke varetoges i egen kirke af ærkebispens selv, var det utvivlsomt på grund af dennes væbnede oprør imod Karl. Hvor alvorligt Jöns Bengtssons anseelse i svenske kirkelige kredse kan have lidt skade, er nok lidt svært at gisne om.²⁷⁶ Det ville Christian nu nok have kunnet leve med; væsentligere var sandsynligvis usikkerheden omkring pavens holdning, der ikke var afklaret endnu. Man skulle jo nødig risikere en underkendelse af kroningens gyldighed. Absolutionsbrev for oprøret modtog Jöns Bengtsson først den 19. oktober efter, at hans forudgående redegørelse var sendt til paven.²⁷⁷

I Sturekrøniken beskyldes Jöns Bengtsson for dobbeltspil, når han over for almuen og Stockholms borgerskab skal have lovet, »han wille aldrih danske män indragha».²⁷⁸ Samme beskyldning dukker op i et flyveskrift 1466 og i propagandaskriftet fra samme tid, »Danske Kong Christians Handel».²⁷⁹ Disse påstande kan formentlig afvises som utroværdig Karl Knutsson-orienteret propaganda. I det hele taget er det nok tvivlsomt, om der overhovedet var grobund i almuen for en så antidansk stemning allerede i 1457, som disse skrifter forudsætter. I 1466 havde almuen prøvet Christians afgifter og havde altså et bedømmelsesgrundlag.

Christians længerevarende regeringstilsagn ser ud til at være begrænset til løfterne afgivet 22. juni. Om ærkebispens oprørsparti har tabt ved forhandlingerne, beror på, om de har stillet væsentlig videregående krav, hvilket bliver yderst vanskeligt at afdække, hvis man afviser artiklerne i den lybske krønike som mindre troværdige.

Det bør vist ikke overses, at tronvakancen efter Karls flugt til Danzig også havde budt oprørspartiet muligheder for at tilfredsstille kredsens ønsker uden indblanding. I forleningsbrevet til Stockholm 12. marts nævnes David Bengtsson og Erik Nilsson (Oxenstierna) og Johan og Nils Kristersson (Vasa) som rigsråder, og i brevet til Lybæk dagen før opregnes de samme personer, dog ikke Nils Kristersson, men derimod Finvid Nilsson (Oxenstierna) som rigsråder.²⁸⁰ Mindst fem af slægtskredsen må altså

276. Kraft tror at finde uoverensstemmelser mellem Christian og ærkebispens (1940 s. 253; samme 1944 s. 63), Gillingstam ser ærkebispens anseelse skadet i svenske kirkelige kredse (1952 s. 379).

277. *Scriptores Rerum Danicarum Medii Ævi*. Ed. J. Langebek. Kbh. 1772-1834 (cit. SRD) VIII s. 414ff; jf. J. Lindbæk: *Pavernes Forhold til Danmark under Kongerne Kristiern I og Hans*. Kbh. 1907 s. 43f. J.B.O.s redegørelse til paven protesterede Karl imod over for Uppsala domkapitel 7/12 1464 (Hadorph II s. 230-36).

278. StK v. 621-28.

279. BSH III nr. 82; *Handlingar rörande Skandinaviens Historia* (cit. HSH) 5 1818 s. 7; jf. herom Hagnell 1941 s. 117-25.

280. Se note 230 og 250.

være optaget i rigsrådet under tronvakancen. Jöns Bengtssons begunstigesbreve er tidligere nævnt, men også andre knyttedes fastere til kredsen ved forleninger. Det gjaldt den 8. marts Gregers Matsson (Lillie), den 10. marts Åke Jönsson (Svarteskåning), den 15. marts Arend Bengtsson (Ulv), den 20. marts biskop Sigge af Strängnäs og den 2. juni Jöns Lage Posse.²⁸¹

Erik Akselsen, Eskil Isaksson, Åke Jönsson og Krister Bengtsson sendtes til Finland for også at sikre de finske len for oprørskredsen. Med sig havde de Karls tidligere foged på Stockholm slot, Olof Drage, der altså også havde skiftet side. Det gik muligvis ikke så glat, for i et brev af 24. juni må bispen i Åbo, lagmændene, den finske adel og Åbos borgerskab tillige med Erik Akselsen og hans følge dybt beklage, at de ikke kan nå frem til kongevalget til den tilsagte tid, men forsikrer, at de vil anerkende alle de bestemmelser, der i den forbindelse måtte blive vedtaget.²⁸² Også de finske len, hvor Karl vist havde sin stærkeste opbakning, lykkedes det altså oprørskredsen at få sikret sig, før den nye konge trådte til.²⁸³

Der er vist grund til at antage, at Jon Karlsson (Färla), Fader Ulvsson (Sparre) og Erik Nipertz var gået over til oppositionen før oprøret og således straks fra starten må henregnes til hovedmændene. Om ikke før, måtte fængslingen af Erik Akselsen tvinge ham over. Gustav Olofsson (Stenbock) havde ingen grund til hjertelige følelser mod Karl, hvilket vel også har bestemt morbroderen Simon Körnings holdning. Karl Magnusson (Eka) var beslægtet med Oxenstjernerne og Eskil Isaksson med Magnus Gren. Men Åke Jönsson (Svarteskåning), Gregers Matsson (Lillie), Arend Bengtsson (Ulv) og Jöns Lage Posse havde holdt fast ved Karl til flugten, og må være lokket over blandt andet ved forleninger.

Den energiske iver for at knytte også tidligere Karl-tilhængere til oprøret ved rundhåndede lenstildelinger under tronvakancen afspejler, at oprørskredsen ikke følte sig stærk. Det var næppe let at bedømme, hvilke muligheder Karl havde for at få støtte fra Danzig-Polen til et restitutionsforsøg. Christians tilbud om beskyttelse i proklamationen af 3. juni var tillige at opfatte som et – sikkert ganske bevidst – skræmmebillede, der

281. Gillingstam 1952 s. 370-74, om Å.J.S. se også Lönnroth 1934/68 s. 321, om J.L.P. se også Sjögren 1950 s. 74 med note 1.

282. DCP nr. 62 el. FMU IV nr. 3035.

283. Åbobispen og de to finske lagmænd Henrik Bitz og Henrik Clausen var blandt dem, Karl endnu i sit brev 13/4 til de vendiske stæder ønskede som dommere i sagen mellem ham og oprørskredsen (HR II:2 nr. 520), men nu taler de om »then hardhe omildhæ oc orætthæwiisa mannen konugh Karl – –«.

kunne henvise til Karls egen trussel om at sende kapere i søen og til Kasimirs aktive optræden i Weichselområdet.

Oprørsregeringen kunne ikke holde sig uden for et opgør, men var tvunget til at vælge side. Da bruddet med Karl for oprørskredsen var definitivt, gav valget sådan set sig selv. Derfor var det også på høje tid for gamle Karl-tilhængere at finde det rette ben at stå på. Og for forhandlingerne med Christian var en enig rigsrådskreds af stor værdi. Men på grund af truslen fra Karl måtte Christians position blive stærk. Han havde tilmed opbakning af et næsten enigt dansk rigsråd og en række svenskere, hvis eneste vej tilbage til deres godser og position i Sverige gik via støtte til Christians tronkrav. Det var ikke det bedste udgangspunkt for svenske rigsråder til at præsentere ultimative konstitutionelle krav. Hvis man har forsøgt det i væsentlig videregående omfang, end 22. juni-tilsagnene afslører, er det i alt fald ikke lykkedes. Men måske var man godt tilfreds med, at man slap af med Karls fogedregime, hvis trængte politiske situation førte til økonomisk udpining og urimeligt partistyre. Udsigten til en fredelig union med Danmark-Norge skulle i og for sig give gode løfter for fremtiden, og tronvakancen havde jo da også givet håndgribelige gevinster.

Christian havde omsider erhvervet den manglende svenske trone i den unionskandidatur, der i 1448 oprindelig havde været stillet ham i udsigt. Den 16. juli stadfæstede han med 20 svenske rigsråder de gode gamle unionsforbindelser mellem rigerne.²⁸⁴ Det er blevet påpeget, at Halmstadunionsakten af maj 1450 ikke her er undtaget således som i 22. juni-tilsagnet, hvilket skulle vise, at Christian må have givet køb på dette punkt.²⁸⁵ Det er tænkeligt, at aristokratiske kredse kan have søgt at redde konstitutionelle paragraffer fra Halmstadakten 1450. Men det må ganske givet have forudsat, at Christian til gengæld på anden måde har opnået tilslutning til bestemmelser, der utvetydigt tilintetgjorde Karls tronret i Sverige, hvilket fører tankerne frem imod retssagen mod Karl og kravet om anerkendelse af Dorotheas morgengaverettigheder.²⁸⁶ Lader man tillige blikket glide frem til tronfølgervalget i 1458, er der i alt fald intet tilbage af den aristokratiske valgrejsende, der besjælede Halmstadunionsakten 1450.²⁸⁷ Men det er en anden historie.

284. DCP nr. 63 el. ST III nr. 496.

285. Olesen 1983 s. 110.

286. DCP nr. 74, 76.

287. DCP nr. 66, 68 a-b, 69-72.

Konklusion

Svensk historie i 1400-tallet tager sig væsentlig anderledes ud i dag, end da nationalistiske historikere fortalte den i slutningen af foregående og begyndelsen af dette århundrede, overvejende baseret på Karlskrønikens og Sturekrønikens beretninger om Karl Knutsson, alle tiders mest forræderi-plagede svenske konge. Navnlig Erik Lönnroth, Karin Hagnell og Hans Gillingstam har luget eftertrykkeligt ud i krønikernes tendentiøse ukrudtsjungle. Alligevel har enkelte vildskud besynderligt nok fået lov at overleve.

Påstanden om »västgötaherrernes« forræderi under krigen 1452 og forræderidommen af 15. september 1453 er lige så tendentiøs som beskyldningen mod de svenske Halmstaddeltagere i 1450. Traktatteksten vidner klart imod krønikerne og domsakten 1453. Men herved opnåede Karl, at krigens resultat til dels udviskedes, nemlig dansk erobring af hovedparten af Västergötland, som det stort set lykkedes at redde igennem våbenstandsftalerne. Det var ikke dansk nederlag i Holaveden, der standsede den danske fremmarch, men den fremskredne årstid – og antagelig en udtømt dansk krigskasse.

Karls regime var alvorligt rystet, en våbenstilstand – helst en permanent fred – med Danmark var nødvendig for at sikre styrets overlevelse. Karls desperate reaktioner allerede ved dansk aflysning af Ronnebymødet midt sommer 1454, skønt våbenstilstanden dog var sikret næsten et år frem, viser hans egen pessimistiske vurdering af den håbløse situation. Hans muligheder for at vinde forbundsfæller blandt hansestæderne i en krig mod Christian var udsigtsløse. Købmændene ville under ingen omstændigheder strække sig videre end til at beskytte deres egen handel med »fredskibe«; en krig mod Danmark ville de slet ikke indlade sig på. Lybæk og de vendiske stæder havde for meget at tabe, og Danzig og de preussiske stæder havde nok at se til i deres egen krig mod Ordensstaten.

Flensborgmødet var aldeles ikke – som nogle hanseatiske forskere har antaget – noget kongeligt knæfald for hanseatisk dominans. Det viste sig tværtimod, at stadfæstelse af deres handelsprivilegier i Danmark-Norge og tilsagn om fredelig skibsfart var nok til at få Lybæk og de vendiske stæder til at give afkald på Sverigeshandelen og respektere Christians blokadekrav – og til helt at opgive samarbejdet med de preussisk-livlandske byer om at sikre Østersøhandelen. Hvad der måtte mangle i form af fornøden lybsk information om de kongelige krav til *alle* hansekøbmænd, ordnede den danske flåde.

Christian nåede ikke at erobre hele Sverige. Karls styre knækkede sam-

men indvendig fra. Udpining af rigets ressourcer til forsvarskrigen mod Christian øgede utilfredsheden, hans stedse snævrere partistyre og begunstigelse af egne slægtninge stødte flere og flere bort. Tiltagende fogedstyre på lenene for at sikre indkomsterne vakte aristokratiets modstand. Karls styre kan sikkert kritiseres; men dybest set kunne rigets økonomiske administration næppe bære de krav, en effektiv krigsførelse ville fordr, blot til rigets forsvar.

Når Christian ikke nåede at vinde krigen militært, skyldtes det måske i realiteten tilsvarende problemer i det danske riges økonomiske administration, der simpelthen ikke var gearret til at bære omkostningerne ved tidens moderne krigsførelse, sold til lejetropperne. Der er næppe tvivl om, at Christians oprindelige ønske om en våbenstilstand fra januar-maj 1453 skulle have været afløst af en fortsættelse af krigen. Men den toårige fortsættelse af våbenstilstanden frem til maj 1455 må skyldes manglende danske krigsfinansieringsmuligheder. Her bød subsidieaftalen med von Kökeritz i 1454 en løsning, og de følgende forhandlinger med Sverige havde fra Christians synsvinkel kun henholdende karakter i håb om, at aftalen skulle falde endeligt på plads.

Når man fra dansk side tillod sig i den grad at spille hasard med afslutningen af våbenstilstanden med Sverige, før alliancen med højmesteren var sikret og subsidierne garanteret, er det vidnesbyrd om, at alt – simpelthen alt – måtte vige for udsigten til erobring af Sverige. Muligheden for – eller faren for – en varig fred med Karls regime – Gyldenstjernernes unionside med to konger og fred mellem rigerne – var uacceptabel for Christian, navnlig efter, at subsidiemulighederne havde vakt optimisme.

Den endelige subsidieaftale med den livlandske ordensmester blev langt mindre indbringende for Christian – skønt i forhold til det, han ydede for den, var den vist god nok. Christians ansvarsløshed mod de forpligtelser, han påtog sig i alliancen med højmesteren, viser sikkert noget om tidens manglende sanktionsmuligheder mod den type alliancebedragerer. Christian var opportunist. Han inddrog sin egen fordel straks og udskød »betalings«problemerne til en mere eller mindre usikker fremtid.

Det var faktisk samme kortsigtede politik, Christian benyttede ved pantsættelserne, som han måtte ty til, da subsidierne ikke indbragte nok til krigsførelsen. Han fik et øjeblikkeligt lån, der bandt ham i fremtiden.

Mens Karls politik øgede befolkningens byrder, udpinte kirke og almue og trængte aristokratiet bort fra de nu fogedstyrede len og således skabte uvilje og modstand, så støttede danske adelige sandsynligvis gerne Christians krigspolitik gennem lån mod pant i len med gunstigt afkast og delvis uindløselighed. Karl kom direkte i konflikt med sine undersåtter ved

forræderidomme, godsstridigheder, arvesager m.v., medens Christian – i alt fald før 1457 – forsøgte at hæve sig over adelsfraktionernes indbyrdes uenighed. Han lagde sig ikke personligt ud med hverken Otte Nielsen eller Niels Eriksen, når hans politik skiftede fra krigskurs til fredskurs eller omvendt.²⁸⁸

Christians kortsynede og letsindige pantepolitik i 1450'erne gjorde ham imidlertid i længden afhængig af visse kredse, hvilket gav bagslag i 1460'erne, så han ikke længere følte sig så frit stillet i forleningerne.²⁸⁹ Da der udbrød oprør i Sverige, hævnedes det sig, at rigets indkomstadministration stadig var forældet, og nu var lenene stærkt pantebehæftede, så det blev vanskeligt at rejse nye lån ad pantevejen. Der kunne faktisk ikke længere skaffes penge til de nødvendige lejetropper til at kue oprøret.

Til belysning af forhandlingerne omkring Christians svenske regeringsgrundlag i 1457 har den lybske krønike vist spillet en helt ufortjent fremtrædende rolle. Et væsentligt sikrere kildegrundlag har man til belysning af de forhandlinger, der antagelig må have fundet sted i dagene mellem den 16. og 22. juni, ved at sammenligne Christians oprindelige tilbud af 1. og 3. april med hans fornyede tilsagn af 22. juni. De tilkommende bestemmelser er åbenbart, hvad svenskerne har opnået i forhandlingerne. Hvad de eventuelt ikke har opnået, er svært at sige, når vi ikke kender deres forhandlingsstandpunkt. At dette – som antaget af Lönnroth og Kraft – skulle have været identisk med de besynderlige artikler opregnet i den lybske krønike, forekommer i alt fald ikke særlig overbevisende.

Man har vist i nogen grad overset oprørernes frygt for Karls eventuelle chancer for en restitution med hjælp fra Danzig-Polen, hvilket ville gøre en sikker alliance med Christian helt nødvendig. I den situation var det vanskeligere at sætte stramme vilkår for den regent, man faktisk allerede var henvist til. Men de begunstigelser, man kunne nå at give hinanden under tronvakancen, var så godt som hjemme. Tronvakancens reelle magthavere kunne foranstalte et grandtøst »tag-selv-bord«, mens tid var. Og det gjorde de. Men båndene på Christians fremtidige regeringsmuligheder var ret så løse, hvilket han hurtigt fandt ud af.

288. Senere skulle Christian ganske vist komme i skarp modsætning til både Jöns Bengtsson, Thottslægten og Eggert Frille, hvilket omgående skabte ham alvorlige problemer, som hans tidlige styre var helt forskånet for.

289. Se herom H. Christensen 1983 s. 93ff, 105ff, 116-35 m.fl. steder.